

gitur in Genesi) Noe primus omniū erexit, & super illud domino ho Gen.8.d
 locustum obtulit. Quod institutum etiam ecclesia seruat. Bonifacius
 verò tertius autor fuit, vt altaria candidis cooperirentur, ac lineis pan
 nis. Crux olim noxiorū supplicium erat, & id quidē infame, quod
 ideo saluator noster subire voluit, vt qui humilis aduenerat, & humili
 bus & infirmis opem ferret, & in omnibus spem salutis ostenderet.
 Proinde (teste Lactantio) eo genere mortis afficiendus fuit, quo humili
 les & infirmi solent, ne quis esset omnino qui eum non posset imitari.
 Huic rei postea honor accessit. Eusebius libro ecclesiastice historiæ no
 no autor est Constantiū imperatorem eo die, quo cum Maxentio
 ad pontē Milium cōfīxit, sereno puroq; cœlo crucem vidisse, eāmq;
 adorasse, ac auditam superne vocem, Cōstantine in hoc signo vinces.
 Non defuit oraculo euentus. Vicit cum hostem insigniter, tum cæteris
 quæ deinceps bella gessit, par felicitas adfuit. Helena post hæc eius ma
 ter religione insigni ac pietate mulier per quietem monita Hierosoly
 mam petij quæsītum dominicam crucem vnde humana salus pepen
 disset. Ita forte accidit, vt Veneris simulachrum eo esset loci ab impijs
 orthodoxæ fidei persecutoribus collocatum, quo omne dominicæ pas
 sionis monumentum aboleretur, Christianiq; Venerem loco saluato
 ris adorarent. Cæterum loco ruderibus purgato, crux reperta est, &
 cum illa duæ alia vnde duo pepēderant latrones. Sed titulus ille, i E
 s v s Nazarenus rex Iudeorum, & si vetustate prop̄modum abolitus,
 indicio fuit vt crux vera agnosceretur, quæ admota mulieri defunctæ
 vitam illico restituit. His Constantinus princeps motus edicto vetuit
 quenquam deinceps eo supplicio necari. Sic res quæ antea mortalibus
 probro fuerat, veneratiōnē esse cœpit. Idem postea voluit Theodosius
 seruari, qui (vt in codice iuris ciuilis extat) lege prohibuit, Signum sal
 uatoris in solo vel in silice aut in marmore humi positis insculpi, ne sci
 licet hominum pedibus calcaretur. Vide quām importunum sit vides
 re passim hodie in templis signum illud, id est nomen ipsius saluato
 ris in æs vel lapidibus, quibus mortuorū sepulchra teguntur incisum:
 item cruces ac diuorum imagines impressas, quæ assiduis calcantium
 vestigijs obtrita late resplendent, quo scilicet sic nostram circa religio
 nem testatiorem faciant negligentiam.

De primo ac vetustissimo apud Hebræos sacrificandi titu . Et quæ in
 primis festa seruarent, ac quod nullum sine igne & sale sacri
 cium fiebat.

Caput VII.

Dam primus parens ex Eua duos suscepit filios, Cain & Abel. Gen.4.a
 a Pietatis hic cultor, cōtemptor ille: hic pastor, ille agricola fuit:
 hic mero lacte primitus litauit, ille frugum primitias deo ob
 tulit. Secundum hæc, sacerdotio instituto, Aaron cum filiis ac deinde

gitur in Genesi) Noe primus omnium erexit, & super illud domino ho locaustum obtulit. Quod institutum etiam ecclesia seruat. Bonifacius vero tertius autor fuit, vt altaria candidis cooperirentur, ac lineis pan nis. Crux olim noxiorum supplicium erat, & id quidem infame, quod ideo saluator noster subire voluit, vt qui humilis aduenerat, & humili bus & infirmis opem ferret, & in omnibus spem salutis ostenderet. Proinde (teste Lactantio) eo genere mortis afficiendus fuit, quo humiles & infimi solent, ne quis esset omnino qui eum non posset imitari. Huic rei postea honor accessit. Eusebius libro ecclesiasticae historiae no no autor est Constantiū imperatorem eo die, quo cum Maxentio ad pontem Milium conflixit, sereno puroque coelo crucem vidiisse, eamque adorasse, ac auditam superne vocem, Constantine in hoc signo vinces. Non defuit oraculo euentus. Vicit cum hostem insigniter, tum caeteris quae deinceps bella gessit, par felicitas adfuit. Helena post haec eius ma ter religione insigni ac pietate mulier per quietem monita Hierosoly mam petijt quaesitum dominicam crucem vnde humana salus pepen disset. Ita forte accidit, vt Veneris simulachrum eo esset loci ab impijs orthodoxae fidei persecutoribus collocatum, quo omne dominicae passionis monumentum aboleretur, Christianique Venerem loco saluato ris adorarent. Caeterum loco ruderibus purgato, crux reperta est, & cum illa duae aliae vnde duo pependerant latrones. Sed titulus ille, IE SVS Nazarenus rex Iudeorum, & si vetustate prop̄modum abolitus, indicio fuit vt crux vera agnosceretur, quae admota mulieri defunctae vitam illico restituit. His Constantinus princeps motus edicto vetuit quenquam deinceps eo supplicio necari. Sic res quae antea mortalibus probro fuerat, venerationi esse coepit. Idem postea voluit Theodosius seruari, qui (vt in codice iuris ciuilis extat) lege prohibuit, Signum saluatoris in solo vel in silice aut in marmore humi positis insculpi, ne sci licet hominum pedibus calcaretur. Vide quām importunum sit vide re passim hodie in templis signum illud, id est nomen ipsius saluato ris in aes vel lapidibus, quibus mortuorum sepulchra teguntur incisum: item cruces ac diuorum imagines impressas, quae assiduis calcantium vestigijs obtrita late resplendent, quo scilicet sic nostram circa religio nem testatiorem faciant negligentiam.

De primo ac vetustissimo apud Hebraos sacrificandi titu. Et quae in primis festa seruarent, ac quōd nullum sine igne & sale sacrificium fiebat.

Caput VII.

Adam primus parens ex Eua duos suscepit filios, Cain & Abel. Pietatis hic cultor, contemptor ille: hic pastor, ille agricola fuit: hic mero lacte primitus litauit, ille frugum primitias deo ob tulit. Secundum hac, sacerdotio instituto, Aaron cum filijs ac deinde

Gen. 8.d

Gen. 4.a

b. 3. m. v
Leuit. I. c
Nu. 28. a

aliij varijs ceremonijs sacrificarunt. Quæ ferè omnia ex Iosepho in ar-
etum collata operæ pretium duxi, quām breuissime potero explicare.
Duobus ab initio sacerorum generibus Hebræi vñi sunt. Quorum vnū
holocaustum dixerunt, quādo primores gentis siue bouem siue agnō,
siue aliquod aliud animal (modo anniculum masculūmque fuisse) im-
molabant, tum sacerdos victimali cruore oram altaris perfundebat,
inde hostiam membratim disiectam super aram cremabāt. Alterum
genus plebeium, & pro gratiarum actione siebat, in quo animalia ma-
jora anniculis offerebant, cruorēque super aram diffuso renes, adeps,
omenta imponebant flammis. Pectora & crura dextera sacerdotibus
dabantur. Quæ supererant intra biduum, illi edebant, qui sacrificas-
sent. Inopes, columbas, aut duas turtures offerebant: quarum vna in
holocaustum abibat, alteram sacerdotes sortiebantur. Peccata verò
ad hūc modum expiabant. Qui imprudēs deliquisset, agnam aut hœ-
dum anniculum offerebat. Qui occulti criminis conscius, ariete eum
expiari oportebat. Omnibus sacrificijs farīna mundissima ex præscil-
pto legis adjiciebatur, adhibebatur & oleum, quod sacris infundebas-
tur. Agnus mane & vesperi immolabatur. Sabbathis geminatę hostię
ariis admouebantur. Principio mensis duo boues cum vno ariete, hoc
do vno, & septem anniculis agnis, piaculi nomine mactabantur. Se-
ptimo ineunte mense, taurum, arietem: & septenas agnas cū vno hœ-
do immolabant. Adjiciebantur bini hœdi, horū vnus extra fines mis-
sus multitudinem expiabat. Alter in suburbanis cum totis velleribus
cremabatur. Pontifex taurum in id sacrum, & arietem in holocaustū
dabat. & cætera, quæ ipse Iosephus late prosequitur. Item habebat
& certos dies festos, qui iuxta eūdem Iosephum & Origenē super Nu-
meros in hunc modum digerebantur. Prima solennitas dei erat, quæ
appellabatur inde sinēs. De his enim mandabatur, quæ sine vlla pror-
fus interruptione matutinis & vespertinis sacrificijs offerebātur: quia
iustus debet semper diem festum agere, id est, orare. Altera solennitas
erat sabbathi: quo die nihil ex omnibus mūdi actibus oportebat ope-
rari. Tertia celebritas Neomeniæ tubarum primo die mensis septimi,
in qua offerebatur & hostia. Neomenia autem dicitur noua luna. Erat
ergo ista solennitas cum luna innouabatur, hoc est, cum sub claritate
solis lateret: significans fore, vt sol iustitiæ C H R I S T V S ecclesiæ quæ
luna est, se coniungeret. Quartoloco Xanticō mense, vnde principium
sumebat annus, sub plenilunij diem, id est, circiter quartumdecimum
diem lunæ, sole arietem transeunte: quia his diebus ex AEgypto egre-
di contigisset, mysticum agnum occidebant. Et ea celebritas Pascha di-
cebat, id est, transitus. Et in eo mense primo alia solennitas Paschæ
(vt dictum est) alia azymorum erat, & licet coniuncta videretur azy-
mis paschæ solennitas: principium tamen azymorū tantum ad finem

DE INVENT. RERVM

Leuit. I.c

Nu. 28.a

aliij varijs ceremonijs sacrificarunt. Quae feré omnia e Iosepho in arctum collata operae pretium duxi, quām breuissime potero explicare. Duobus ab initio sacrorum generibus Hebraei vsi sunt. Quorum unum holocaustum dixerunt, quando primores gentis siue bouem siue agnum siue aliquod aliud animal (modo anniculum masculumque fuisse) immolabant, tum sacerdos victimali cruore oram altaris perfundebat, inde hostiam membratim disiectam super aram cremabant. Alterum genus plebeium, & pro gratiarum actione fiebat, in quo animalia maiora anniculis offerebant, cruorēque super aram diffuso renes, adeps, omenta imponebant flammis. Pectora & crura dextera sacerdotibus dabantur. Quae supererant intra biduum, illi edebant, qui sacrificas sent. Inopes, columbas, aut duas turtures offerebant: quarum vna is holocaustum abibat, alteram sacerdotes sortiebantur. Peccata vero ad hunc modum expiabant. Qui imprudens deliquisset, agnam aut hodie anniculum offerebat. Qui occulti criminis conscius, ariete eum expiari oportebat. Omnibus sacrificijs farina mundissima ex praescripto legis adjictebatur, adhibebatur & oleum, quod sacris infundebatur. Agnus mane & vesperi immolabatur. Sabbathis geminatae hostiae aris admouebantur. Principio mensis duo boues cum uno ariete, hodie uno, & septem anniculis agnis, piaculi nomine mactabantur. Septimo ineunte mense, taurum, arietem: & septenas agnas cum uno hodie immolabant. Adjictebantur bini hoedi, horum unus extra fines missus multitudinem expiabat. Alter in suburbanis cum totis velleribus cremabatur. Pontifex taurum in id sacrum, & arietem in holocaustum dabat. & caetera, quae ipse Iosephus late prosequitur. Item habebant & certos dies festos, qui iuxta eundem Iosephum & Origenem super Numeros in hunc modum digerebantur. Prima solennitas dei erat, quae appellabatur indesinens. De his enim mandabatur, quae sine villa prorsus interruptione matutinis & vespertinis sacrificijs offerebantur: quia iustus debet semper diem festum agere, id est, orare. Altera solennitas erat sabbathi: quo die nihil ex omnibus mundi actibus oportebat operari. Tertia celebritas Neomeniae tubarum primo die mensis septimi, in qua offerebatur & hostia. Neomenia autem dicitur noua luna. Erat ergo ista solennitas cum luna innouabatur, hoc est, cum sub claritate solis lateret: significans fore, ut sol iustitiae CHRISTVS ecclesiae quae luna est, se coniungeret. Quarto loco Xantico mense, vnde principium sumebat annus, sub plenilunij diem, id est, circiter quartumdecimum diem lunae, sole arietem transeunte: quia his diebus ex AEgypto egredi contigisset, mysticum agnum occidebant. Et ea celebritas Pascha dicebatur, id est, transitus. Et in eo mense primo alia solennitas Paschae (vt dictum est) alia azymorum erat, & licet coniuncta videretur azymis paschae solennitas: principium tamen azymorum tantum ad finem

paschæ coniungebatur. Et Pascha ille solus dies appellabatur, in quo
 agnus occidebatur. Reliqui verò azymorum dies vocabantur: & id fe-
 stum septem diebus celebrabatur. Secunda die primitias frugum offe-
 rebant, & ex eo dicebatur celebritas nouorum, quæ solennitatum or-
 dine sexta habebatur. Post septem autem septimanas Paschæ, Pente-
 costes, & id tempus Asarthan, id est, quinquagesimam vocabant: tum
 panes frumentatos offerebant. Deinde sequebatur solennitas septi-
 morum. Sicut enim inter dies septimus quisque celebrabatur sabba-
 thum, ita inter menses septimus quisque mensis sabbathū erat, & vo-
 cabatur ea solennitas Sabbatha sabbathorū. Post hæc in septimo men-
 se alij agebantur festi dies. Porrò decimaquinta die, tēpore ad hye-
 mem vergente, tabernacula figebant: quæ solennitas Græce Sceno-
 pégia dicebatur: quia in vmbra culis ederent septem diebus, ob id,
 quod maiores sui ex Aegypto remigrantes domum, tabernaculis vi-
 essent. Decima verò die solenne erat repropitiationis. In hac sola die
 pontifex induebatur omnibus pontificalibus indumentis, & tunc in-
 grediebatur sancta sanctorum. Autor Origenes super Leuiticum. Die
 quintadecima Decembris Encænia, id est, festa initialia, hoc est, de-
 dicationis templi: quia tum templum Hierosolymis ab Antiocho pol-
 lutum, postremo à Iuda Machabæo expiatum, rursusque dedica-
 tum est. Nam antea Salomon circiter decimum diem septimi men-
 sis, id est, Septembris, id fecerat, simul atque illud ædificasset: &
 dein à Iudæis illis, qui illud ipsum instaurarant, circiter diem duode-
 cimum mensis primi, est rursus dedicatum: quos seruitute Babylo-
 nia liberatos per Esdram suis sedibus restitutos constat. Sic semper il-
 le dies postremæ expiationis dedicationisque solennis extiterat, apud
 posteros. Atque hic tum Iudæorum fuit sacrorum ritus, qui anima-
 lia tantū aliâs omnino propter cōfusia nata absumebat. Ignis au-
 tem (vt in Leuitico extat) semper in altari ardebat, quem sacerdos
 nutriebat, sine quo nullum fas erat sacrificium facere. Sic in igne præ-
 ter alia elementa, sacra omnia consistebant, quod is credo, proximus
 cœlo sit, quod in specie ignis deus Mosi primum locutus, quod de cœ-
 lo holocausta accepta rapuisset. Apud nos itidem nullo magis hono-
 re quam cereis decorantur extrinsecus cœlicolæ. Eadem in primis ra-
 tione (ira opinor) à Vestalibus perpetuus seruabatur, ac ante Roma-
 nos imperatores deferebatur: quoniam deniq; deus noster ignis com-
 burens est, ac propterea merito sacer habetur. Item ex Mosis præces-
 pto in omni sacrificio adjiciebatur sal: quia is sit præcipuus corruptio-
 nis expulsor.

Leuit.6.b

Heb.12.g

Leuit.2.d

paschae coniungebatur. Et Pascha ille solus dies appellabatur, in quo agnus occidebatur. Reliqui verò azymorum dies vocabantur: & id festum septem diebus celebrabatur. Secunda die primitias frugum offerebant, & ex eo dicebatur celebritas nouorum, quae solennitatum ordine sexta habebatur. Post septem autem septimanas Paschae, Pentecostes, & id tempus Asarthan, id est, quinquagesimam vocabant: tum panes frumentatos offerebant. Deinde sequebatur solennitas septimorum. Sicut enim inter dies septimus quisque celebrabatur sabbathum, ita inter menses septimus quisque mensis sabbathum erat, &ocabatur ea solenitas Sabbathum sabbathorum. Post haec in septimo mense alij agebantur festi dies. Porrò decimaquinta die, tempore ad hymnum vergente, tabernacula figebant: quae solennitas Graece Scenologia dicebatur: quia in vmbraculis ederent septem diebus, ob id, quòd maiores sui ex Aegypto remigrantes domum, tabernaculis vsi essent. Decima verò die solenne erat repropitiationis. In hac sola die pontifex induebatur omnibus pontificalibus indumentis, & tunc ingrediebatur sancta sanctorum. Autor Origenes super Leuiticum. Die quintadecima Decembbris Encaenia, id est, festa initialia, hoc est, dedicationis templi: quia tum templum Hierosolymis ab Antiocho pollutum, postremo à Iuda Machabaeo expiatum, rursumque dedicatum est. Nam antea Salomon circiter decimum diem septimi mensis, id est, Septembbris, id fecerat, simul atque illud aedificasset: & dein à Iudeis illis, qui illud ipsum instaurarant, circiter diem duodecimum mensis primi, est rursus dedicatum: quos seruitute Babylo-nia liberatos per Esdram suis sedibus restitutos constat. Sic semper ille dies postremae expiationis dedicationisque solennis extiterat, apud posteros. Atque hic tum Iudeorum fuit sacrorum ritus, qui anima-lia tantum aliás omnino propter conuiua nata absumebat. Ignis au-tem (vt in Leuitico extat) semper in altari ardebat, quem sacerdos nutriebat, sine quo nullum fas erat sacrificium facere. Sic in igne pae-ter alia elementa, sacra omnia consistebant, quòd is credo, proximus coelo sit, quòd in specie ignis deus Mosi primum locutus, quòd de coe-lo holocausta accepta rapuisset. Apud nos itidem nullo magis honore quàm cereis decorantur extrinsecus coelicolae. Eadem in primis ratione (ira opinor) à Vestalibus perpetuus seruabatur, ac ante Roma-nos imperatores deferebatur: quoniam denique deus noster ignis com-burens est, ac propterea merito sacer habetur. Item ex Mosis pae-cepto in omni sacrificio adjictebatur sal: quia is sit praecipuus corruptio-nis espulsor.

Leuit.6.b

Heb.12.g

Leuit.2.d

Quôd cunctæ fere gentes quondam dæmonibus malis humanas immolabant hostias. Et quomodo illi ambiguis mortales fallerent responsis. Et quando primum eorum oracula defecerint, ac de primo vnu aquæ, quam dicimus sanctam, qua ipsi apud nos fugantur dæmones.

Caput

VIII.

Ed age iam dicamus de dijs gentium, déçp eorum sacrificijs ac mysterijs: qui tamen tantum aberat, vt dij essent, vt etiam Ca- codæmones agerent, nulláve alia hostia quām humana litari vellent, quasi crux humani repleti tum demū propitijs essent, cū maxime læsissent. O demētiam hominum, ò infelicem vitam. Ecqui erant isti dij, qui suos cultores parricidijs inquinabant, omnibus generatim malo erant? Pater filium vnicum, mater dilectam filiam dæmonijs tamquam ouem mactabant. Rhodij hominē Saturno immolabant. In Salamine insula, homo Agraulæ Cecropis filiæ cædebat. Diomedi in templo Palladis, quod etiam ipsi Diomedi & Agraulæ cōmune erat, homo offerebatur, qui ab adulescētibus ter circum aram ductus, tandem à sacerdote hasta percussus, & in rogo impositus cremabatur. Apud Cypros humanā hostiam Ioui Teucus immolauit, idçq genus sacrificij posteris tradidit, quod postea imperante Hadriano est sublatum. Erat lex apud Tauros gentem inhumanam, ferāmcq vti Diana hospites immolarentur. Galli Hesum atçp Teutatem humano cruore placabant. Vnde Lucanus: E quibus immitis placatur sanguine diro Teutates horrensq férīs altaribus Hesus. Apud Chios Dionysio Oma dio dicto homo etiā crudeliter disceptus immolabatur. Apud Aegyptios (vt legitur apud Manethum historicum) in Heliopoli tres in die homines quos inquirebant, si mundi essent, Iunoni mactabant. Lace dæmonios etiam Apollodorus scribit hominē Marti immolare solitos. Phœnices bellorum aut pestilentia calamitatibus laborantes amicissimos Saturno solebant immolare. Histrus qui res Cretensium scripsit, autor est Curetas antiquitus Saturno puerorū hostijs sacra fecisse. In Laodicea Syriæ vrbe Palladi virgo immolabatur. Et apud Arabas singulos annos puer immolatus sub ara sepeliebatur. Item Thraces, Scythæ, Carthaginenses, & omnes ferè Græci, cum præsertim in bella essent exituri (vt Philarchus tradit historicus) hominem mactantes sacrificabant. Item Gallis mos fuit, vt qui erant affecti grauioribus morbis, quicq in prælijs periculisq versabantur, aut pro victimis homines immolarent, aut seipso immolaturos vouerent. Germani itidem Mercurio certis diebus humanis litare hostijs fas habebat. Autores Cæsar & Tacitus. Quid quod illud idem omnes cōmuniciter barbari factabant? At Romani qui semper māsuetudinis, & humanitatis gloriam sibi vindicarant, nōne sacrilegis his sacris immaniores reperiuntur? Siquidē Saturnus in Latio eodē genere sacrificij cultus est, nō quidem

Quod cunctae fere gentes quondam daemonibus malis humanas im-molabant hostias. Et quomodo illi ambiguis mortales fallerent re-sponsis. Et quando primum eorum oracula defecerint, ae de pri-mo vsu aquae, quam dicimus sanctam, qua ipsi apud nos fugan-tur daemones.

Caput VIII.

Sed age iam dicamus de dijs gentium, deque eorum sacrificijs ac mysterijs: qui tamen tantum aberat, vt dij essent, vt etiam Ca-codaemones agerent, nullave alia hostia quām humana litari vellent, quasi cruoris humani repleti tum demum propitij essent, cum ma-xime laesissent. O dementiam hominum, ò infelicem vitam. Ecqui erant isti dij, qui suos cultores parricidijs inquinabant, omnibus generatim malo erant? Pater filium vnicum, mater dilectam filiam daemonijs tam-quam ouem mactabant. Rhodij hominem Saturno immolabant. In Sa-lamine insula, homo Agraulae Cecropis filiae caedebat. Diomedi in templo Palladis, quod etiam ipsi Diomedi & Agraulae commune erat, homo offerebat, qui ab adulescentibus ter circum aram ductus tan-dem à sacerdote hasta percussus, & in rogo impositus cremabatur. Apud Cypros humanam hostiam Ioui Teucus immolauit, idque genus sacrificij posteris tradidit, quod postea imperante Hadriano est subla-tum. Erat lex apud Tauros gentem inhumanam, feramque vti Dianaे hospites immolarentur. Galli Hesum atque Teutatem humano cruento placabant. Vnde Lucanus: E quibus immissis placatur sanguine diro Teutates horrensque fēris altaribus Hesus. Apud Chios Dionysio Oma-dio dicto homo etiam crudeliter disceptus immolabatur. Apud AEgyptios (vti legitur apud Manethum historicum) in Heliopoli tres in die homines quos inquirebant, si mundi essent, Iunoni mactabant. Lace-daemonios etiam Apollodorus scribit hominem Marti immolare solitos. Phoenices bellorum aut pestilentiae calamitatibus laborantes amicissi-mos Saturno solebant immolare. Histrus qui res Cretensium scripsit, autor est Curetas antiquitus Saturno puerorum hostijs sacra fecisse. In Laodicea Syriae vrbe Palladi virgo immolabatur. Et apud Arabas in singulos annos puer immolatus sub ara sepeliebatur. Item Thraces, Scythaе, Carthaginenses, & omnes ferè Graeci, cum praesertim in bella essent exituri (vt Philarchus tradit historicus) hominem mactantes sa-crificabant. Item Gallis mos fuit, vt qui erant affecti grauioribus mor-bis, quique in praelijs periculisque versabantur, aut pro victimis homines immolarent, aut seipso immolaturos vouerent. Germani itidem Mer-curio certis diebus humanis litare hostijs fas habebant. Autores Caesar & Tacitus. Quid quod illud idem omnes communiter barbari factita-bant? At Romani qui semper mansuetudinis, & humanitatis gloriam sibi vindicarant, nonne sacrilegis his sacris immaniores reperiuntur? Siquidem Saturnus in Latio eodem genere sacrifici cultus est, non quidem

vt homo ad aram immolareetur, sed vti in Tyberim de ponte Miluio mitteretur. Quod ex responso quondā factitatū, Varro autor est. Cuius responsi vltimus versus erat: Et capita inferno & patri trāsmittite lumen, id est, hominē. Verum id genus sacrificij postea ab Hercule est immutatū, vt pro veris hominibus imagines ex scyrpo iacerētur, sicut supra docuimus. Quod in Fastis Ouidius late docet. Philo qui Phoenicium historiā scripsit, Priscis morem fuisse tradit, vt in magnis periculis princeps dilectissimum ex liberis, vlciscēti dæmoni quasi redēptionis præmiū traderet, & sic traditum mystice iugularet. Non erāt præterea contenti mali dæmones multiuga hominū cæde, nisi etiam mulieres suam eis pudicitiā prostituerent. Porrò Alexādriæ simulachrū Saturini religiosissime colebatur, cuius sacerdos Tyrānus nomine matronas eius ciuitatis quas elegisset, tanquā à deo accitas noctu ad simulachrū ductabat, ibiç extinctis repente luminibus eas inibat. Sic Tyrannus cōmunis adulter libidinē explebat dei mētitus personam, testis Ruffinus libro vndecimo ecclesiasticæ historiæ. Itē apud Nasamones & Aungulas (vti suprà memorauimus cum de coniugijs origine prodidimus) mos erat, vti sponsa prima nocte cum singulis conuiuis coiret in gratiam Venetis. Cæterum si homines veluti sapientiores ab huiusmodi truculētissimis foedissimisq; immolationibus paululum abstinuissent, quid præmij cōsequerētur, imò quid noxæ quidve supplicij subire coherētur, ostēdamus. Dionysius Halicarnasseus in primo Antiquitatū, ait Louem & Apollinē, quoniā decima hominū non fuisset illis immolata, magnas Italī calamitates induxisse, vscj adeo vt nulli fructus ad maturitatē vscj permanerēt, sed immaturi defluerent. Fontes alij bibi nō possent, alij deficerēt. Mulieres abortū facerent. Homines & pecora passim varijs morbis perirent, donec decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthaginēses (vt diximus) Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum vieti essent ab Agathocle rege Siculorū, iratum sibi deum putauisse, atq; vt diligētius piaculum soluerēt, ducētos nobiliū filios immolasse. Eiusmodi scēda facinora iam antea in psalmo cētesimoquinto prædicta sunt. Et immolauerūt filios suos & filias suas dæmonijs. Possem referre plura tanti sceleris exempla, quæ breuitatis studio præterire libuit. Fallebāt præterea mortales huiusmodi dæmones amphibolis, nodosis & flexiloquis responsis: id est, ita ambiguis vt in ambas partes agi possent. Vnde Vergilius: Talibus ex adyto dictis Cum ea Sibylla Horrendas canit ambages, antrōq; remugit, Obscuris vera inuoluens. Quale fuit illud Apollinis ad Pyrrhum Epri regem respōsum: Aio te Æacida Romanos vincere posse. Et ad Croësum Lydorum regem: Intrepidus si Croësus Alym transmiserit annem, Imperium perdet magnum regnūq; superbū. Ambo vieti sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis: qui ex

LIBER QVINTVS.

vt homo ad aram immolaretur, sed vti in Tybetim de ponte Miluio mitteretur. Quod ex responso quondam factitatum, Varro autor est. Cuius responsi vitimus versus erat: Et capita inferno & patri transmittite lumen, id est, hominem. Verum id genus sacrificij postea ab Hercule est immutatum, vt pro veris hominibus imagines ex scyrpo iacerentur, sicut supra docuimus. Quod in Fastis Ouidius late docet. Philo qui Phoenicum historiam scripsit, Priscis morem fuisse tradit, vt in magnis periculis princeps dilectissimum ex liberis, vlciscenti daemoni quasi redemptionis praemium traderet, & sic traditum mystice iugularet. Non erant praeterea contenti mali daemones multiiuga hominum caede, nisi etiam mulieres suam eis pudicitiam prostituerent. Porrò Alexandriae simulachrum Saturni religiosissime colebatur, cuius sacerdos Tyrannus nomine matronas eius ciuitatis quas elegisset, tanquam à deo accitas noctu ad simulachrum ductabat, ibique extinctis repente luminibus eas inibat. Sic Tyrannus communis adulter libidinem explebat dei mentitus personam, testis Ruffinus libro vndecimo ecclesiasticae historiae. Item apud Nasamones & Aegidas (vti suprà memorauimus cum de coniugij origine prodidimus) mos erat, vti sponsa prima nocte cum singulis conuiuis coiret in gratiam Veneris. Caeterum si homines veluti sapientiores ab huiusmodi truculentissimis foedissimisque immolationibus paululum abstinuissent, quid praemij consequerentur, imò quid noxae quidve supplicij subire cogerentur, ostendamus. Dionysius Halicarnasseus in primo Antiquitatum, ait louem & Apollinem, quoniam decima hominum non fuisset illis immolata, magnas Italis calamitates induxisse, vsque adeo vt nulli fructus ad maturitatem vsque permanerent, sed immaturi defluerent. Fontes alij bibi non possent, alij deficerent. Mulieres abortum facerent. Homines & pecora passim varijs morbis perirent, donec decima reddita sit. Diodorus itidem testis est, Carthaginenses (vt diximus) Saturno humanas hostias solitos immolare, & cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi deum putauisse, atque vt diligentius piaculum soluerent, ducentos nobilium filios immolasse. Eiusmodi foeda facinora iam antea in psalmo centesimoquinto praedicta sunt, Et immolauerunt filios suos & filias suas daemonijs. Possem referre plura tanti sceleris exempla, quae breuitatis studio praeterire libuit. Fallebant praeterea mortales huiusmodi demones amphibolis, nodosis & flexiloquis responsis: id est, ita ambiguis vt in ambas partes agi possent. Vnde Vergilius: Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla Horrendas canit ambages, antroque remugit, Obscuris vera inuoluens. Quale fuit illud Apollinis ad Pyrthum Epiri regem responsum: Aio te AEacida Romanos vincere posse. Et ad Croesum Lydorum regem: Intrepidus si Croesus Alym transmiserit amnem, imperium perdet magnum regnumque superbum. Ambo victi sunt, hic à Cyro Persarum rege, ille à Romanis: qui ex

oraculo se superiores fore sperauerant. & talia id genus missa sunt. Sed & à nostris recentioribus vnum petamus exemplū. Syluester enim secundus malis artibus pontificatum adeptus, vt cupidus regnandi (teste Platina) malum dæmonē de longitudine vitæ consuluit. Ille respōdit, vt si caueret Hierusalem, diu viueret. Imprudens Syluester statuit Hierosolymā urbem Iudææ non adire, sed cum in æde sanctæ crucis dicta in Hierusalem, quarto demum pōst anno sacrificasset, oraculi statim memor, fato moriturum se cognouit. Fassus igitur delictū publice iussit moriens, vt suum cadauer equis daretur trahendum: & quo loci illi demum conquieuisserent eodem tumulari. Diuina igitur prouidentia ad templum Lateranense peruenere, ubi & sepultus est. Sic deus ostendit apud se locum veniæ vnicuique, quamvis scelerato relictum esse, si in vita aliquando pœnituerit. Atque talis erat inter gentes religio, quæ nō parcebatur piis scelerare manus. Hæc ex Herodoto, Diodoro, Clemente, Eusebio, Lactantio, Cypriano, atque alijs sacris scriptoribus. Sed meliora canamus. Quis hos deos tam maleficos domesticatim suos cultores iugulantes de medio mortalium omniū sustulit, nisi saluator noster? Conciderūt post eius aduētum vetustatis tenebræ, & quæ figuris tegebantur, diuina retexit sentētia. Nam dū in Ægypto cū Ioseph & matre fuit, eo temporis spatio simulachra deorū quos id temporis gens illa stulta & omniū errorum mater coluit, sua sponte cecidisse dicūtur. Post hæc imperante Hadriano, tum demum vbiq; gentium pernicioſæ nefariæq; sublatæ sunt immolations. Tum Delphi ci Apollinis, tum Ammonis aliorūmq; vanorum deorum oracula silere cœperunt, tum mala quibus humanum genus premebatur, penitus extincta, tum deniq; potentia dæmonū infracta iacuit. Quod Porphyrius (vti Eusebius docet) Christiani nominis hostis in libro, quem aduersus religionem nostram conscripsit, hoc modo testatur, Nūc vero mirantur, inquit, si tam multos annos peste ciuitas vexetur, cum & Æsculapius & alijs dij longe absint ab ea. Postea enim quām IESVS colitur, nihil vtilitatis à dijs conlequi possumus. Hæc verba illius sunt.

C H R I S T V S ergo IESVS dijs illis potētior est. Ita demum secutum est, quod dominus apud Zachariā prophetā perdiu antea annūtiarat esse futurum, dicens: Disperdam nomina idolorū de terra, & non memorabuntur vltrā. Ecce fidei nostræ magnum testimoniu, ecce certum veritatis elogium, ecce vniuerso humano generi redditam libertatem, ac mundo fulgentissimū lumen. Quæ vtinam gentes quæ in tenebras paulatim relapsæ sunt agnoscerent, ne perpetuo aberrarent. Non deficiunt enim oracula nostra, est deus nobiscū dum bene agimus semper. Dæmoniaci si qui sint, à nostris sacerdotibus nomine IESV liberauntur. Dæmones procul effugantur, solo etiam sacræ aquæ aspersu. Quo factum est, vt Alexander eius nominis primus Romanus ponti-

Matth.2.c

Zach.13.a

DE INVENT.RERVM.

oraculo se superiores fore sperauerant. & talia id genus milia sunt. Sed & à nostris recentioribus vnum petamus exemplum. Syluester enim secundus malis artibus pontificatum adeptus, vt cupidus regnandi (teste Platina) malum daemonem de longitudine vitae consuluit. Ille respondit, vt si caueret Hierusalem, diu viueret. Imprudens Syluester statuit Hierosolymam vrbem Iudeae non adire, sed cum in aede sanctae crucis dicta in Hierusalem, quarto demum post anno sacrificasset, oraculi statim memor, fato moriturum se cognouit. Fassus igitur delictum publice iussit moriens, vt suum cadauer equis daretur trahendum: & quo loci illi demum conquieuisserent eodem tumulari. Diuina igitur prouidentia ad templum Lateranense peruenere, vbi & sepultus est. Sic deus ostendit apud se locum veniae vnicuique, quamuis scelerato relictum esse, si in vita aliquando poenituerit. Atque talis erat inter gentes religio, quae non parcebat pias scelerare manus. Haec ex Herodoto, Diodoro, Clemente, Eusebio, Lactantio, Cypriano, atque alijs sacris scriptoribus. Sed meliora canamus. Quis hos deos tam maleficos domestica tim suos cultores iugulantes de medio mortalium omnium sustulit, nisi saluator noster? Conciderunt post eius aduentum vetustatis tenebrae, & quae figuris tegebantur, diuina retexit sententia. Nam dum in Aegypto cum Ioseph & matre fuit, eo temporis spatio simulachra deorum quos id temporis gens illa stulta & omnium errorum mater coluit, sua sponte cecidisse dicuntur. Post haec imperante Hadriano, tum demum vbique gentium perniciose nefariaeque sublatae sunt immolationes. Tum Delphici Apollinis, tum Ammonis aliorumque vanorum deorum oracula silere cooperunt, tum mala quibus humanum genus premebatur, penitus extincta, tum denique potentia daemonum infracta iacuit. Quod Porphyrius (vti Eusebius docet) Christiani nominis hostis in libro, quem aduersus religionem nostram conscripsit, hoc modo testatur, Nunc vero mirantur, inquit, si tam multos annos peste ciuitas vexetur, cum & Aesculapius & alij dij longe absint ab ea. Postea enim quām IESVS colitur, nihil vtilitatis à dijs consequi possumus. Haec verba illius sunt. CHRISTVS ergo IESVS dijs illis potentior est. Ita demum secutum est, quod dominus apud Zachariam prophetam perdiu antea annuntiarat esse futurum, dicens: Disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra. Ecce fidei nostraræ magnum testimonium, ecce certum veritatis elogium, ecce vniuerso humano generi redditam libertatem, ac mundo fulgentissimum lumen. Quae vtinam gentes quae in tenebras paulatim relapsae sunt agnoscerent, ne perpetuo aberrarent. Non deficiunt enim oracula nostra, est deus nobiscum dum bene agimus semper. Daemoniaci si qui sint, à nostris sacerdotibus nomine IESV liberantur. Daemones procul effugantur, solo etiam sacrae aquae aspersu. Quo factum est, vt Alexander eius nominis primus Romanus ponti-

Matth. 2.c

Zach. 13.a

sex autor extiterit, vt huiusmodi lustralis aqua sacraretur, & ad dæmones effugandos in templo domicj haberetur.

Qui primus docuerit modum orandi, & cur in orientem versi adores-
mus, & quæ præcepta diuinæ legis in primis seruanda sint à Chri-
stiano, ac vnde mos concionādi de ipsa lege ad populum. Et quis
primus instituerit sacramētum Eucharistī, & ostenderit verū sa-
crificandi ritum. Et quis primus cōsecratus aquam vino miscue-
rit, fieriq; oblationem ex azymo pane mandauerit, Et quare ma-
ne, non vesperi apud nos sacrificetur. Caput IX.

Roximum est, vt vel de nostratū ceremoniatū ratione disse-
p ramus: quæ non animaliū cruorem, non hominū cædem, sed
synceram fidem purāmq; mentem poscunt. Et quia deus ea
potissimū de causa (vti suprà teste Lactatius enarrauimus) nos fecit, vt
statim geniti illū coleremus, illi seruiremus: ideo à perfecto orādi mo-
do auspicabimur. Duo sunt (eodem Lactatius testificāte) quæ deo à no-
bis offerri debeant, donum & sacrificiū: donum in perpetuū, sacrificiū
ad tēpus: de hoc paulo post. Donum est integritas animi. Si enim deus
non videtur, his rebus coli debet, quæ non videntur, cuiusmodi sunt
virtutes animi & iustitia: ad quā haud dubie (sicut Cicero de legibus
suspiciatur) nos esse natos intelligere debemus. Summus igitur colen-
di dei ritus est, ex ore iusti hominis ad deum directa laudatio: quæ ta-
men ipsa vt deo sit accepta, & humilitate & timore & pietate maxi-
ma opus est. Quod in primis illi prisci Hebræi (prout non uno in loco
suprà demonstrauimus) factitarūt, atq; vt nos illud ipsum faceremus,
saluator noster C H R I S T V S primus docuit, dicens: Estote ergo perfe-
cti, quæ admodum & pater vester cœlestis perfectus est. Et inde subiun-
git: Tu autē cum ora ueris, intra in cubiculū tuum, & clauso ostio tuo,
ora patrē tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito,
reddet tibi. Orantes verò nolite multū loqui, sicut ethnici faciunt. Pu-
tant enim quod in multiloquio suo exaudiātur. Et subdit: Sic ergo vos
orabitis: Pater noster, qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum. Adue-
niat regnū tuum. Fiat voluntas tua, sicut in cœlo, & in terra. Panē no-
strum cottidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, si-
cut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tenta-
tionem. Sed libera nos à malo. Amen. Hæc ex Euangeliā Matthæo,
apud quē Hieronymus nō cottidianum iuxta Cypriani sentētiā, sed
supersubstātiālem panem legit. Contra & Cyprianus legit nō Dimit-
te, sed Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus. Et hæc
admonui, vt vtrancq; lectionē intelligas haud quaquā ex recentioribus
esse. Cyprianus in expositione huius dominicæ orationis non incōdu-
center quosdā admonet, qui plus sapere quam oporteat videri volen-

Matth. 5.9

6.b

n.j.

fex autor extiterit, vt huiusmodi lustralis aqua sacraretur, & ad daemos effugandos in templo domique haberetur.

Qui primus docuerit modum orandi, & cur in orientem versi adoremus, & quae praecepta diuinæ legis in primis seruanda sint à Christiano, ac vnde mos concionandi de ipsa lege ad populum. Et quis primus instituerit sacramentum Eucharistiae, & ostenderit verum sacrificandi ritum. Et quis primus consecratus aquam vino miscuerit, fierique oblationem ex azymo pane mandauerit, Et quare mane, non vesperi apud nos sacrificetur.

Caput IX.

Proximum est, vt vel de nostrarum ceremoniarum ratione disseramus: quae non animalium cruorem, non hominum caedem, sed synceram fidem puramque mentem poscunt. Et quia deus ea potissimum de causa (vti suprà teste Lactantio enarrauimus) nos fecit, vt statim geniti illum coleremus, illi seruiremus: ideo à perfecto orandi modo auspicabimur. Duo sunt (eodem Lactantio testificante) quae deo à nobis offerri debeant, donum & sacrificium: donum in perpetuum, sacrificium ad tempus: de hoc paulo post. Donum est integritas animi. Si enim deus non videtur, his rebus coli debet, quae non videntur, cuiusmodi sunt virtutes animi & iustitia: ad quam haud dubie (sicut Cicero de legibus suspicatur) nos esse natos intelligere debemus. Summus igitur colendi dei ritus est, ex ore iusti hominis ad deum directa laudatio: quae tamen ipsa vt deo sit accepta, & humilitate & timore & pietate maxima opus est. Quod in primis illi prisci Hebraei (prout non vno in loco suprà demonstrauimus) factitarunt, atque vt nos illud ipsum faceremus, saluator noster CHRISTVS primus docuit, dicens: Estote ergo perfecti, quemadmodum & pater vester coelestis perfectus est. Et inde subiungit: Tu autem cum oraueris, intra in cubiculum tuum, & clauso ostio tuo, ora patrem tuum in abscondito: & pater tuus qui videt in abscondito reddet tibi. Orantes vero nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt. Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Et subdit: Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum. Adueniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in coelo, & in terra. Panem nostrum cottidianum da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem. Sed libera nos à malo. Amen. Haec ex Euangelista Mattheo apud quem Hieronymus non cottidianum iuxta Cypriani sententiam, sed supersubstantiale panem legit. Contra & Cyprianus legit non Dimitte, sed Remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus. Et haec admonui, vt vtranque lectionem intelligas haud quaquam ex recentioribus esse. Cyprianus in expositione huius dominicae orationis non incondutus center quosdam admonet, qui plus sapere quam oporteat videri volent.

Matth. 5.8

6.b

n.j.

res, hanc ut vulgarē & cunctis cōmunem minus usurpant, inquiens:
 Quæ enim potest magis spiritualis esse oratio, quām quæ à C H R I S T O
 nobis data est? à quo nobis & spiritus sāetus missus est? Quæ vera ma-
 gis apud patrem precatio, quām quæ à filio, qui est veritas, de eius ore
 proleta est? vt aliter orate quām docuit, nō ignorātia sola sit, sed culpa,
 Matt. 15.2 cum ipse proposuerit, & dixerit, Reijcitis mādatū dei, vt traditionē ve-
 strā statuatis. Oremus itaq; fratres dilectissimi, sicut magister deus do-
 cuīt. Hæc ille. Est autē non voce tantum, sed corde orandus deus: vti
 Hieronymus præcipit, & in decretis canonicis distinctione ultima de
 consecratione scriptum legimus. Cyprianus item secrete adorandum
 esse ex præcepto dominico demōstrat: quia deus non vocis, sed cordis
 auditor est. Nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes videt.
 Hoc planū fit testimonio scripturæ diuinæ, quæ de Anna dicit: Loqu-
 batur in corde suo, & labia eius mouebātur, & vox eius non audieba-
 tur, & exaudiuit eā dominus. In psalmis quoq; legimus: Dicite in cor-
 dibus vestris, & in stratis vestris, & transpungimini. Ieremias itidē do-
 cēs ait: In sensu tibi debet adorari deus. Mos est præterea vt in ado-
 rādo ac salutādo deo, quis in oriētem solem cōvertatur. Vtruncq; apud
 priscos seruabatur, dicente Apuleio in secūdo: Tunc in orientē obuer-
 sus vel incremēta solis augusti tacitus imprecatus. &c. Quod propriū
 est veri adoratoris ex mystica religione: quoniā C H R I S T V S sol est iu-
 stitia. Testis Diuus Hieronymus in Ezechielē. Cæterū apud Hebræos
 hoc fieri nō licebat, quibus præcepit dominus per Mosen in Deutero-
 nomio, nequaquā more gentilium cōtra orientem, sed quoquō versum
 intuentes contra tēplum deum adorarēt, ne viderētur solem (vti facti-
 tabant gentes) colere. Idem Hieronymus testis. Vnde Danielem apud
 Babylonios ad eum modū orasse legimus. Idem saluator iussit, vt mā-
 data legis diuinæ à deo per Mosen populo Hebraico datæ, à nobis iti-
 dem seruarētur, inquiens: Si vis ad vitam ingredi, serua mādata. quorū
 capita hæc fuerunt: Vnum deum colito verum & æternū. Nullius ani-
 malis effigiem adorato. Dei viui nomē haud frustra deierabis. Festos
 dies pie & rite seruato. Parentes venerare. Hominē ne occideris. Adul-
 terium fuge. Furtum non feceris. Nil alienum concipiueris. Nec fal-
 sum dixeris testimonium. Hæc igitur fuit prædicationis farrago, vnde
 est concionādi mos natus. Moses enim postmodū primus habita con-
 cione populū de eiusmodi mādatis & lege dei docuit, eūmq; per hæc
 ad bene beatéq; viuendum instituit. Iohānes baptista exin in deserto
 Iudææ prædicauit. Prædicauit & saluator noster, eiūsve muneris fun-
 ctionem Apostolis demandauit, dicens: Ite in mundum vniuersum,
 & prædicate Euangelium omni creaturæ. Quod hodie nonnullos ex
 nostris Theologis cum concionantur facere pudet, seu tædet, quippe
 qui ceu narrationis vice cursim ac transeunter aliiquid in Euāglio in-

DE INVENT.RERVM.

tes, hanc vt vulgarem & cunctis communem minus vsurpant, inquiens:
Quae enim potest magis spiritalis esse oratio, quām quae à CHRISTO
nobis data est? à quo nobis & spiritus sanctus missus est? Quae vera ma-
gis apud patrem precatio, quām quae à filio, qui est veritas, de eius ore
prolata est? vt aliter orare quām docuit, non ignorantia sola sit, sed culpa.
cum ipse proposuerit, & dixerit, Reijcitis madatum dei, vt traditionem ve-
stram statuatis. Oremus itaque fratres dilectissimi, sicut magister deus do-
cuit. Haec ille. Est autem non voce tantum, sed corde orandus deus; vti
Hieronymus praecipit, & in decretis canonics distinctione vltima de
consecratione scriptum legimus. Cyprianus item secrete adorandum
esse ex pracepto dominico demonstrat: quia deus non vocis, sed cordis
auditor est. Nec admonendus est clamoribus, qui cogitationes videt.
Hoc planum fit testimonio scripturae diuinæ, quae de Anna dicit: Loque-
batur in corde suo, & labia eius mouebantur, & vox eius non audieba-
tur, & exaudiuit eam dominus. In psalmis quoque legimus: Dicite in cor-
dibus vestris, & in stratis vestris, & transpungimini. Ieremias itidem do-
cens ait: In sensu tibi debet adorari deus. Mos est praeterea vt in ado-
rando ac salutando deo, quis in orientem solem conuertatur. Vtrunque apud
priscos seruabatur, dicente Apuleio in secundo: Tunc in oriente obuer-
sus vel incrementa solis augusti tacitus imprecatus. &c. Quod proprium
est veri adoratoris ex mystica religione: quoniam CHRISTVS sol est iu-
stitiae. Testis Diuus Hieronymus in Ezechiel. Caeterum apud Hebraeos
hoc fieri non licebat, quibus praecepit dominus per Mosen in Deutero-
nomio, nequaquam more gentilium contra orientem, sed quoquō versum
intuentes contra templum deum adorarent, ne viderentur solem (vti facti-
tabant gentes) colere. Idem Hieronymus testis. Vnde Danielem apud
Babylonios ad eum modum orasse legimus. Idem saluator iussit, vt man-
data legis diuinæ à deo per Mosen populo Hebraico datae, à nobis iti-
dem seruarentur, inquiens: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. quorum
capita haec fuerunt: Vnum deum colito verum & aeternum. Nullius ani-
malis effigiem adorato. Dei viui nomen haud frustra deierabis. Festos
dies pie & rite seruato. Parentes venerare. Hominem ne occideris. Adul-
terium fuge. Furtum non feceris. Nil alienum concupueris. Nec fal-
sum dixeris testimonium. Haec igitur fuit praedicationis farrago, vnde
est concionandi mos natus. Moses enim postmodum primus habita con-
cione populum de eiusmodi mandatis & lege dei docuit, eumque per haec
ad bene beatéque viuendum instituit. Iohannes baptista exin in deserto
Iudeae praedicauit. Praedicauit & saluator noster, eiusve munieris func-
tionem Apostolis demandauit, dicens: Ite in mundum vniuersum,
& praedicate Euangelium omni creaturae. Quod hodie nonnullos ex
nostris Theologis cum concionantur facere pudet, seu taedet, quippe
qui ceu narrationis vice cursim ac transeunter aliquid in Euangeliō in-

Matt. 15.a

I. Reg. IIb

ps. 4.b

Iere. 29.c

Dan. 6.c

Matt. 19.e

Exo. 20.b

Deute. 5.e

Mar. 16.c

terpretatur. Quo facto ad suas confictas quæstiunculas trahuntur. Ibi
digiadiantur, velut furoribus acti sese macerant: detorquentes quò vo-
lunt sacram scripturam, conuitia dicunt, omniāq; clamoribus miscet.
Mox euanescente furore ad humiliora veniunt, de ratione annonę, de
institoribus tractant. Item nunc iocos spargunt, nunc captant, circula-
tores plane agunt, & ob illud ipsum ab insipida ac bruta plebe collau-
dantur. Atq; hic concionandi modus & frequētius usurpat, & vul-
go summus habetur. Sed vtinā nō peiora crebro disseminet. Ut enim
nullum hominū genus est salutarius ecclesiæ, si vera canant: contrā sic
non est pestilentius aliud, si ad gratiam cōciones ad populum habeat.
Quippe vbi semel sanctitatis nomen sunt adepti, tū maxime nocent,
quia eis maxime creditur. Faceant proinde qui docere nihil volunt
quo melius viuatur. At nonnulli quorum interest hoc fungi officio nil
omnino docent, adeò vt iuxta prouerbiū, canes muti nō iniuria appellari possint. Ita aut vanitate aut silētio C H R I S T V M obsolescere inter
pium populū sinunt. Sed ad rem vnde hoc diuerticulū excessimus, re-
uertamur. Præter hæc, vt deo chariores fiamus, omniq; macula carea-
mus: misericordiā dei semper imploremus, nihilq; aliud precemur, ni
si nostris ac fidelium omniū peccatis veniam, licet nulla sint, quamvis
aliud quicquam desideremus. Non enim est opus deo scienti quid ve-
limus referre. Si quid boni euenerit, gratias agamus: si quid mali, satis-
faciamus: & illud nobis ob peccata nostra fateamur euenisce, vt idem
semper stabiles deprecatores agamus. Hæc omnia Apostolus admo-
net, inquiens: Adhortor igitur, vt ante omnia fiant deprecationes, ora-
tiones, postulationes, gratiarū actiones, pro omnibus hominibus, pro
regibus, & omnibus in eminētia cōstitutis, vt placidā ac quietā vitam
degamus, in sola pietate & honestate acquiescētes. Quid quòd nihil ab
his diuersa tradūtur ab Ethnicis? Socratici enim & Platonici itē quicq;
apud omnes ferè gētes sapientissimi deū ante omnia adorandū dicūt.
Vnde Poeta: In primis venerare deos. Prætereā Pythagoras in carmi-
nibus aureis, & Orpheus in hymnis docēt, à dijs iusta & modesta esse
petēda, cætera deū non audire: Vt merito nos ad certiorē spem voca-
tos pudeat, si circa hæc illis prisca negligētiores simus. Sed ad sacrifici-
cium veniamus, quod (vt Lactantius tradit) est adorare & colere deū,
& eūdem semper habere in corde consecratū: quoniam dei templum
sumus, quod ipsi deo debemus. Hoc sacrificium saluator noster deo pa-
tri obtulit pro salute nostra: reliquitq; nobis illud idem faciendum. Is
qui omnia quæ ventura erant ab æterno nouerat, postea quām appro-
pinquare tēpus viderat, quo pati oportebat, affatur discipulos quos in
totius mysterij sibi testes delegerat, qui mox omnia quæ facta essent in
omnes gentes pia prædicatione vulgarent. Pascha, inquit, dilectissimi Matt.26.a
post biduum (vt scitis) fiet: & iam simul illud futurū est, vt Iudæis tra-

I. Thi.2.a

I. Cor.3.c

n.ij.

terpretantur. Quo facto ad suas conflictas quaestiunculas trahuntur. Ibi digladiantur, velut furoribus acti sese macerant: detorquentes quò volunt sacram scripturam, conuitia dicunt, omniaque clamoribus miscent. Mox euanescente furore ad humiliora veniunt, de ratione annonae, de institoribus tractant. Item nunc iocos spargunt, nunc captant, circulatores plane agunt, & ob illud ipsum ab insipida ac bruta plebe collaudantur. Atque hic concionandi modus & frequentius usurpat, & vulgo summus habetur. Sed vtinam non peiora crebro disseminent. Vt enim nullum hominum genus est salutarius ecclesiae, si vera canant: contrâ sic non est pestilentius aliud, si ad gratiam conciones ad populum habeant. Quippe vbi semel sanctitatis nomen sunt adepti, tum maxime nocent, quia eis maxime creditur. Facessant proinde qui docere nihil volunt quo melius viuatur. At nonnulli quorum interest hoc fungi officio nil omnino docent, adeò vt iuxta proverbum, canes muti non iniuria appellari possint, Ita aut vanitate aut silentio CHRISTVM obsolescere inter plium populum sinunt. Sed ad rem vnde hoc diuerticulum excessimus, reuertamur. Praeter haec, vt deo chariores fiamus, omniq[ue] macula careamus: misericordiam dei semper imploremus, nihilque aliud precemur, ni si nostris ac fidelium omnium peccatis veniam, licet nulla sint, quamuis aliud quicquam desideremus. Non enim est opus deo scienti quid velimus referre. Si quid boni euenerit, gratias agamus: si quid mali, satisfaciamus: & illud nobis ob peccata nostra fateamur euenisce, vt idem semper stabiles deprecatores agamus. Haec omnia Apostolus admonet, inquiens: Adhortor igitur, vt ante omnia fiant deprecationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus, & omnibus in eminentia constitutis, vt placidam ac quietam vitam degamus, in sola pietate & honestate acquiescentes. Quid quòd nihil ab his diuersa traduntur ab Etnicis? Socratici enim & Platonici item quique apud omnes ferè gentes sapientissimi deum ante omnia adorandum dicunt. Vnde Poeta: In primis venerare deos. Praeterea Pythagoras in carminibus aureis, & Orpheus in hymnis docent, à dijs iusta & modesta esse petenda, caetera deum non audire: Vt merito nos ad certiorem spem vocatos pudeat, si circa haec illis priscis negligentiores simus. Sed ad sacrificium veniamus, quod (vt Lactantius tradit) est adorare & colere deum, & euDEM semper habere in corde consecratum: quoniam dei templum sumus, quod ipsi deo debemus. Hoc sacrificium saluator noster deo patri obtulit pro salute nostra: reliquitque nobis illud idem faciendum. Is qui omnia quae ventura erant ab aeterno nouerat, postea quām appropinquare tempus viderat, quo pati oportebat, affatur discipulos quos in totius mysterij sibi testes delegerat, qui mox omnia quae facta essent in omnes gentes pia praedicatione vulgarent. Pascha, inquit, dilectissimi post biduum (vt scitis) fiet: & iam simul illud futurum est, yt Iudais tra

n.ij.

1. Thes. 2. a

1. Cor. 3. c

Matt. 26. a

ditus patiar. Cæterum cupio prius quam hæc fiant, id solenne vobiscum
 Mar. 14. b celebrare. Hæc ait, ac simul duos ex discipulis Hierosolymam mittit,
 qui locum pararent: nec multo post ipse cum alijs secutus intus in ur-
 Matt. 26. c bem venit. Hic ubi cœptum est discumbi, accepit panem: & cum egis-
 set gratias, fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite & comedite,
 hoc est corpus meum. Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, di-
 cens: Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus noui testamenti,
 qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Sic sub panis & vi-
 ni specie corpus suum & sanguinem verbo consecratum, singulis assumen-
 dum obtulit: mādauitque, ut tale sacrificium fieret deinceps in sui me-
 moriam. Alexāder postmodum septimus à Petro pontifex, consecratus,
 primus aqua vino miscuit: instituitque, ut oblatio ex azymo non fer-
 mentato (ut antea consuevit) fieret pane. Et hoc ut purior materia es-
 set, vel quia C H R I S T V S azymo consecrasset, aut (sicut Rabano pla-
 Leuit. 2. c cet) quod dominus per Mosen præcepisset, ut omnis oblatio ab eis fer-
 mento fieret, illud vero ut C H R I S T V S ecclesiæ coniunctus significa-
 retur: seu quia ex eius latere, dum in cruce penderet, exiisset sanguis &
 Apoc. 17. a aqua. At diuus Cyprianus lib. epistolarum secundo, aliam huiusc rei ra-
 tionem ponit. Legimus enim in Apocalypsi: Aquæ quas vidisti, super
 quas sedet meretrix populi, &c. Hinc ait in sacris literis saepe aquas si-
 gnificare populū: & proinde inquit: Sic autem in sacrificando in calice do-
 mini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. Na-
 si vinum tantum quis offerat, sanguis C H R I S T I incipit esse sine no-
 bis. Sin vero aqua sit sola, plebs incipit esse sine C H R I S T O. Quando
 autem utrumque miscetur, tunc sacramentum spiritale & cœleste perfici-
 tur. Cur autem mane & non vesperi apud nos sacrificetur, cum satis co-
 stet C H R I S T V M post coenam mistum calicem obtulisse: id causæ est:
 quod (teste eodem) C H R I S T V M offerre oportebat circa vesperam diei:
 ut hora ipsa sacrificij ostenderet occasum, & vesperam mundi: sicut in
 psalmo scriptum legitur: Eleuatio manuum mearum sacrificium vesper-
 tinum. Nos vero resurrectionem domini mane celebramus, quia pas-
 sionis eius mentionem in sacrificiis omnibus in primis facimus.

Qui primitus post C H R I S T V M eo ritu sacrificare cœperint, quem ille
 docuisset. Et qui deinceps modum rei diuinæ faciendæ, quam missam
 vocat, adauxerint. Et quis primus statuerit ut staretur, cum Euange-
 lii legeretur: & unde usus adoleendi thus in altare, & lauandi manus,
 & dadi osculum pacis mutuo inter sacerdotes, dum sacrificatur, ac cir-
 cumferendi pacem astatati populo, atque eidem benedicendi. Caput x.
 Vda ab initio omnia & simpliciter mysteria à C H R I S T O tra-
 nita inter Apostolos tractabatur: nuda omnis ceremoniarum
 ratio, plus pietatis habens quam apparatus. Porro satis constat

DE INVENT. RERVM

ditus patiar. Caeterum cupio prius quām haec fiant, id solenne vobiscum celebrare. Haec ait, ac simul duos ex discipulis Hierosolymam mittit qui locum pararent: nec multo post ipse cum alijs secutus intus in vr-bem venit. Hic vbi coeptum est discumbi, accepit panem: & cum egis-set gratias, fregit, deditque discipulis suis, & ait: Accipite & comedite, hoc est corpus meum. Et accipiens calicem, gratias egit, & dedit illis, di cens: Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum. Sic sub panis & vi-ni specie corpus suum & sanguinem verbo consecratum, singulis assumen dum obtulit: mandauitque, vt tale sacrificium fieret deinceps in sui me-moriā. Alexander postmodum septimus à Petro pontifex, consecratu-rus, primus aquam vino miscuit: instituitque, vt oblatio ex azymo non fer-mentato (vt antea consuevit) fieret pane. Et hoc vt purior materia es-set, vel quia CHRISTVS azymo consecrasset, aut (sicut Rabano pla-cet) quōd dominus per Mosen paecepisset, vt omnis oblatio absque fer-mento fieret, illud verò vt CHRISTVS ecclesiae coniunctus significa-retur: seu quia ex eius latere, dum in cruce penderet, exisset sanguis & aqua. At diuus Cyprianus lib. epistolarum secundo, aliam huiusce rei ra-tionem ponit. Legimus enim in Apocalypsi: Aquae quas vidisti, super quas sedet meretrix populi, &c. Hinc ait in sacris literis saepe aquas si-gnificare populum: & proinde inquit: Sic autem in sacrificando in calice do-mini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. Nam si vinum tantum quis offerat, sanguis CHRISTI incipit esse sine no-bis. Sin verò aqua sit sola, plebs incipit esse sine CHRISTO. Quando autem vtrunque miscetur, tunc sacramentum spiritale & coeleste perfici-tur. Cur autem mane & non vesperi apud nos sacrificetur, cum satis con-stet CHRISTVM post coenam mistum calicem obtulisse: id causae est: quōd (teste eodem) CHRISTVM offerre oportebat circa vesperam diei: vt hora ipsa sacrificij ostenderet occasum, & vesperam mundi: sicut in psalmo scriptum legitur: Eleuatio manuum mearum sacrificium vesper-tinum. Nos verò resurrectionem domini mane celebramus, quia pas-sionis eius mentionem in sacrificijs omnibus in primis facimus.

Qui primitus post CHRISTVM eo ritu sacrificare coeperint, quem ille docuisset. Et qui deinceps modum rei diuinæ facienda, quam missam vocant, adauxerint. Et quis primum statuerit vt staretur, cum Euange-lium legeretur: & vnde vsus adulendi thus in altare, & lauandi manus, & dandi osculum pacis mutuo inter sacerdotes, dum sacrificatur, ac cir-cumferendi pacem astanti populo, atque eidem benedicendi. Caput X.

Nvda ab initio omnia & simpliciter mysteria à CHRISTO tra-dita inter Apostolos tractabantur: nuda omnis ceremoniarum ratio, plus pietatis habens quām apparatus. Porrò satis constat

Mar. 14. b

Matt. 26. c

Levit. 2. c

Apoc. 17. a

ps. III. a

Petrum, qui vel primus omniū vt Apostolorū princeps, vel vnā cum alijs Apostolis rem diuinam eo ritu quē à C H R I S T O accepisset, idē, tiderat post consecrationē continuo inferre solitum orationē dominicā. Auxit inde hæc mysteria Iacobus Hierosolymitanus antistes, auxit Basilius, alijq; alia subinde instituere. Cœlestinus missæ introitū, cuius initium est psalmus, Iudica me deus. Damasus confessionē, quæ fit à sacerdote prius quàm altare consendat: quidam tamē Pontiano assignant. Gregorius antiphonam, quæ introitū sequitur: & ob id vulgo eodem nomine nūcupatur: item vt nouies Kyrie diceretur, & antiphona post epistolam, euāgelium & cōmunionē. Telephorus hymnū, Gloria in excellis deo. Gelasius primus collationes, quas orationes vocat. Epistolā & Euangeliū Hieronymus. Et cū id legeretur, vt cūcti qui sacrī interessent, curui ac venerabūdi starēt ceu expeditiores ad euāgelicum dogma defendendū, Anastasius primum constituit. Alleluia ex Hierosolymitana ecclesia translatitiū est. Symboli decantatio, in Niceno conuentu instituta. Fuit exin Marci pontificis primi decretū, vt festis diebus post Euangeliū cleris symbolū decantaret: ac idem enuntiaret populus, qui sacrorū causa adesset: ad eum quidē modum, quo iam antea Niceno conuentu fuerat declaratum. Innouauit & id institutum postea Damasus. Antiphonā quam tractum vulgo appellant, & hymnos Gelasius composuit: ac præfationes quæ canonem præcessunt, cantu quidem & sermone eleganti dicētauit: quæ (vt testatur P. E. lagius) nouem numero sunt. Decimā in honorem deiparæ virginis Vrbanus addidit. Quòd thus adoletur ad altare, id prius fecit Aaron, dicente domino ad Mosen: Pones altare cōtra velum, & adolebit incēsum super eo Aaron suave fragrās, sicut in Exodo extat. Deinde apud nos Leo tertius illud idem fieri sanxit. Id quod etiā ab ethnicis seruatur. Hinc Vergilius in primo Aeneidos de Venere ait: Vbi templum illi, cētūmq; Sabao Thure calēt aræ. Usus lauādi manus ex veteri quoq; testamento esse videtur, quod Iudæi non rem modo diuinā, sed coniuīum etiam à lotione manuum auspicari consueuisse dicuntur: quippe qui nefas ducebāt edere panem manibus illotis. Cuius rei crimen discipulis domini adscribabant. Vel à gētilibus sumptū est, apud quos (teste Hesiodo) vetitum erat, ne quis mane Ioui vinū libaret manibus illotis, ne sacrorū puritas macularetur, qui & cōiuia lotis prius manibus inibant: dicēte Vergilio, Jam pater Aeneas etiā Troiana iuventus Conueniunt, stratōq; super discubitur ostro, Dant famuli manibus lymphas. In præfationibus, vt Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus Sabbaoth, cantaretur, Sextus primitus statuit: quod ab Esaiā propheta mutuo sumptū est. Canonis partem, Te igitur, quę dein initium esse coepit, Gelasius dedit: sicuti ante eū Syricius Cōmunicantes, quod nūc tertio loco ponitur. Ex quo apparet, ipsum canonē necq;

Exod.30.2

Matt.15.2

Esa.6.b

n.iiij.

Petrum, qui vel primus omnium ut Apostolorum princeps, vel vna cum alijs Apostolis rem diuinam eo ritu quem à CHRISTO accepisset, idem fecerat post consecrationem continuo inferre solitum orationem dominica. Auxit inde haec mysteria Iacobus Hierosolymitanus antistes, auxit Basilus, aliquis alia subinde instituere. Coelestinus missae introitum, cuius initium est psalmus, Iudica me deus. Damasus confessionem, quae fit à sacerdote prius quam altare concendat: quidam tamen Pontiano assignant. Gregorius antiphonam, quae introitum sequitur: & ob id vulgo eodem nomine nuncupatur: item ut nouies Kyrie diceretur, & antiphona post epistolam, euangeliū & communionem. Telephorus hymnum, Gloria in excelsis deo. Gelasius primus collationes, quas orationes vocant. Epistolam & Euangeliū Hieronymus. Et cum id legeretur, ut cuncti qui sacris interessent, curui ac venerabundi starent ceu expeditiores ad euangelicum dogma defendendum, Anastasius primum constituit. Alleluia ex Hierosolymana ecclesia translatitium est. Symboli decantatio, in Niceno conuentu instituta. Fuit exin Marci pontificis primi decretum, ut festis diebus post Euangeliū cleris symbolum decantaret: ac idem enuntiaret populus, qui sacrorum causa adesset: ad eum quidem modum, quo iam antea Niceno conuentu fuerat declaratum. Innouauit & id institutum postea Damasus. Antiphonam quam tractum vulgo appellant, & hymnos Gelasius composuit: ac praefationes quae canonem praecedunt, cantu quidem & sermone eleganti dictauit: quae (ut testatur Pelagius) nouem numero sunt. Decimam in honorem deiparae virginis Vrbanus addidit. Quod thus adoletur ad altare, id prius fecit Aaron, dicente domino ad Mosen: Pones altare contra velum, & adolebit incensum super eo Aaron suaue fragrans, sicut in Exodo extat. Deinde apud nos Leo tertius illud idem fieri sanxit. Id quod etiam ab ethnicis seruabatur. Hinc Vergilius in primo Aeneidos de Venere ait: Vbi templum illi, centumque Sabaeo Thure calent aerae. Vsus lauandi manus ex veteri quoque testamento esse videtur, quod Iudei non rem modo diuinam, sed conuiuum etiam à lotione manuum auspicari consueuisse dicuntur: quippe qui nefas ducebant edere panem manibus illotis. Cuius rei crimem discipulis domini adscribebant. Vel à gentilibus sumptum est, apud quos (teste Hesiodo) vetitum erat, ne quis mane Ioui vinum libaret manibus illotis, ne sacrorum puritas macularetur, qui & conuiua lotis prius manibus inibant: dicente Vergilio, Iam pater Aeneas etiam Troiana iumentus Conueniunt, stratoque super discumbitur ostro, Dant famuli manus lymphas. In praefationibus, ut Sanctus, sanctus, sanctus, dominus deus sabbaoth, cantaretur, Sextus primitus statuit: quod ab Esaia Propheta mutuo sumptum est. Canonis partem, Te igitur, quae dein initium esse coepit, Gelasius dedit: sicuti ante eum Syricus Communicantes, quod nunc tertio loco ponitur. Ex quo apparet, ipsum canonem neque

n.iij.

Exod.30.a

Matt.15.a

Esa.6.b

ab uno integrum, neque in eam formam ordinatum, qua modo constat. Cuius rei vel fidem facit, quod Alexander primus qui Gelasius & Syri cium longo temporis interuallo præcessit, ob memoriam passionis ^{CHRISTI} posuit: Qui pridie quam pateretur, vobis ad illa verba: Hoc est corpus meum. Quo circa satis liquet, illum tum canonis fuisse principium, quando (sicut diximus) Gelasius circiter trecentos sexaginta & eo amplius annos post Alexandrum sedet. Leo deinde adiecit: Hac igitur oblationem. vobis, placatus accipias. Gregorius tres subiuxit postulationes, scilicet: Dies vos nostros in tua pace disponas, Atque ab æterna damnatione nos eripi. Et in electorum tuorum iubeas grege numerari. Eiusdem quoque primi Leonis est, Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Sic alij alia addiderunt. Finito canone dicitur: Pax domini. Hic osculum pacis datur, inter sacerdotes mutuo: quod Innocentij primi inuentum est, velut Leonis secundi, ut pax in sacrorum ceremonijs astanti populo circuferretur. Et utrumque ex imitatione saluatoris, qui consueuerat suos, præsertim discipulos abeuntes, vel ad se redeuntes deosculari, id quod Iudas proditor significantius declarauit, qui preceptorem (vt in Euangelicis literis legitur) osculo tradidit. Solent item sacerdotes nostri peractis sacris benedicere populo, dextera manu in eum extensa, ac in signum crucis circunducta. Quod episcopi inter sacrificandum, & pontifices Romani alijs maiores antistites, etiam inter eundem factitant. Id quod ab Hebreis est. Quippe in Leuitico legimus Aaron post factam rem diuinam consueuisse extendere manum in populum, ac illi benedicere. Seruauit vel hunc ritum saluator noster ^{CHRISTVS}, quem Lucas ait paulo ante quam coelum repetisset, eleuatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei diuinæ rationem reuertamur. At reliquas antiphonas Graeci, responsoria vero quæ nouitio quidem vocabulo sic dicunt (vt Rabanus sentit) Itali primum inuenisse traduntur. Sunt qui responsorium etiam gradale vocent, quod iuxta gradus pulpiti cantetur. Cæterum Gelasius & Gregorius multas orationes & cantus varios adinuenere, ac lectionibus & Euangelijs responsoria, id est, offertoria quæ dicuntur, connexae sunt: vel Gregorius ipse quasi de integro modum operandi sacris edidit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes: Quapropter habito mox episcoporum conuentu, decretum fuit, vt quæ Ambrosius digestisset, Mediolanensis tantum ecclesia (sicut hodie fit) servaret, & Gregoriano instituto reliquæ vterentur ecclesiæ. Dominus vobiscum, salutatione sumptam constat ex eo, quod Boos siue Booz salutasset in haec verba suos messores, sicuti Benedicamus domino inde videtur translatum, quia ipsi messores sic resalutassent Booz, prout in libro Ruth legitur. Et haec omnia ex Eusebio, Bibliothecario, Paulo Diacono, Damaso, Rabano, & Platina. Quod vero sacerdos, dices,

Luc.22.e

Leuit.9. d

Luc.24. g

Ruth.2. a

DE INVENT.RERVM.

ab vno integrum, neque in eam formam ordinatum, qua modo constat. Cuius rei vel fidem facit, quod Alexander primus qui Gelasium & Syrum longo temporis interuallo praecessit, ob memoriam passionis CHRISTI posuit: Qui pridie quām pateretur, vsque ad illa verba: Hoc est corpus meum. Quo circa satis liquet, illum tum canonis fuisse principium quando (sicut diximus) Gelasius circiter trecentos sexaginta & eo apud annos post Alexandrum sedit. Leo deinde adiecit: Hanc igitur oblationem. vsque, placatus accipias. Gregorius tres subiunxit postulationes, scilicet: Diesque nostros in tua pace disponas, Atque ab aeterna damnatione nos eripi, Et in electorum tuorum iubeas grege numerari. Eiusdem quoque primi Leonis est, Sanctum sacrificium, immaculatam hostiam. Sic alij alia addiderunt. Finito canone dicitur: Pax domini. Hic osculum pacis datur, inter sacerdotes mutuo: quod Innocentij primi inuentum est, velut Leonis secundi, vt pax in sacrorum ceremonijs astanti populo circumferretur. Et vtrunque ex imitatione saluatoris, qui consueuerat suos, praesertim discipulos abeuntes, vel ad se redeuntes deosculari, id quod Iudas proditor significantius declarauit, qui praceptor (vt in Euangelicis literis legitur) osculo tradidit. Solent item sacerdotes nostri peractis sacris benedicere populo, dextera manu in eum extensa, ac in signum crucis circunducta. Quod episcopi inter sacrificandum, & pontifices Romani aliive maiores antistites, etiam inter eundem factitant. Id quod ab Hebraeis est. Quippe in Leuitico legimus Aaron post factam rem diuinam consueuisse extendere manum in populum, ac illi benedicere. Seruauit vel hunc ritum saluator noster CHRISTVS, quem Lucas ait paulo ante quām coelum repetisset, eleuatis manibus benedixisse suis discipulis. Sed ad rei diuinae rationem reuertamur. At reliquas antiphonas Graeci, responsoria verò quae nouitio quidem vocabulo sic dicunt (vt Rabanus sentit) Itali primum inuenisse traduntur. Sunt qui responsorium etiam gradale vocent, quod iuxta gradus pululti cantetur. Caeterum Gelasius & Gregorius multas orationes & cantus varios adinuenere, ac lectionibus & Euangelijs responsoria, id est, offertoria quae dicuntur, connexuerunt: vel Gregorius ipse quasi de integro modum operandi sacris aedit. Fecit illud ipsum & Ambrosius Mediolanensis antistes: Quapropter habito mox episcoporum conuentu, decretum fuit, vt quae Ambrosius digessisset, Mediolanensis tantum ecclesia (sicut hodie fit) seruaret, & Gregoriano instituto reliquae vterentur ecclesiae. Dominus vobiscum, salutationem sumptam constat ex eo, quod Boos siue Booz salutasset in haec verba suos messores, sicuti Benedicamus domino inde videtur translatum, quia ipsi messores sic resalutassent Booz, prout in libro Ruth legitur. Et haec omnia ex Eusebio, Bibliothecario, Paulo Diacono, Damaso, Rabano, & Platina. Quod vero sacerdos, dicen-

Luc.22.e

Leuit.9.d

Luc.24.g

Ruth.2.a

do, dominus vobiscum, saepius ad populum in altari vertitur, hoc de Hebræorum quoq; ceremonia sumptum cōstat, quorum sacerdos inter sacrificādum, seū circumagebat aspergendo sanguinem animalis immolati. Quod teste Apuleio, & Ethnicorum sacerdotes circa aras factitabant, cum præsertim responsa daturi diuino(vti credebant) spiritu adflati agitarētur. Vnde dubio procul ab alterutris apud nos, sunt huiusmodi in altari vertigines.

Vnde mos sit, quod post rem diuinam peractam, Diaconus pronuntiat, Ite, missa est. Et quare totum nostrum sacrificium sit missa nominatum, Ac vnde omnis diuinus cultus ceremoniæ dicantur. Et quis primus decretum tulerit, vt vna tātum missa celebraretur in die, & in dominico natali die tres: atq; id nullibi quām in loco sacro fieret, & omnes Christiani primum cotidie, deinde ter, nouissime autem saltem semel quotannis Eucharistiæ sacramentum sumerent, & quare ipsa Eucharistia in templis adseruetur.

Caput x i.

Erecta re diuina, Diaconus ad populum conuersus pronuntiare solet, Ite, missa est. Conuenit hoc loco, vt huius nominis missæ originem explicemus, ne quis vt sordidum & peregrinum respuat, quando haec tenus permulti id indagare conati rem in incerto reliquerunt, quippe qui non vnde natum esset, vt libamento iam libato, id est sacrificato, per hunc modum, potestas fieret abeundi volentibus, prodiderunt, sed circa vim illius verbi missa, aberrantes deliramenta quædam somniarunt non animaduertentes nostros sacerdotes illud ex moribus institutisq; priscorum esse mutuatos, sicut pleracq; alia, vti suo memorauimus loco. Cæterum ne nos etiam aliquid diuinasse potius, quām rem certam prodidisse dicamur, Apulei testimonium à cunctis amplectēdum ducemus in medium, vnde motis huius originem abunde haurire licebit. Is enim libro sui Asini auctri vndecimo cum se refert sacrī deæ Isidis interfuisse, in hæc verba rem declarat: At cum ad ipsum iam templum peruenimus, sacerdos maximus, qui que diuinæ effigies progerebant, & qui venerandis penetralibus pridem fuerat iniciati, intra cubiculum deæ recepti, disponunt rite simulachra spirantia. Tunc ex his vnu quem cuncti Grammatea(sic Græci vocant scribam consiliorum omnium participem) dicebant, præ foribus adsistens cœtu pastophorum (est Græcis pastophorus sacerdos sacrosanctus) quod sacrosancti collegij nomen est, velut in concionem vocato, indidem de sublimi suggestu, de libro, de literis, fausta vota præfatus principi magno senatuque, & equiti, totique Romano populo, nauticis, nauibus quæque sub imperio mundi nostratis reguntur, renuntiat, sermone rituque Græciensi ita

do, dominus vobiscum, sapius ad populum in altati vertitur, hoc de
Hebraeorum quoque ceremonia sumptum constat, quorum sacerdos in-
ter sacrificandum, sese circumagebat aspergendo sanguinem animalis
immolati. Quod teste Apuleio, & Ethnicorum sacerdotes circa aras fa-
ctitabant, cum praesertim responsa daturi diuino (vti credebant) spiri-
tu addati agitarentur. Vnde dubio procul ab alterutris apud nos, sunt
huiusmodi in altari vertigines.

Vnde mos sit, quòd post rem diuinam peractam, Diaconus pronun-
tiat, Ite, missa est. Et quare totum nostrum sacrificium sit missa no-
minatum, Ac vnde omnis diuinus cultus ceremoniae dicantur. Et
quis primus decretum tulerit, vt vna tantum missa celebraretur in
die, & in dominico natali die tres: atque id nullibi quàm in loco sa-
cro fieret, & omnes Christiani primum cotidie, deinde ter, nouis-
sime autem saltem semel quotannis Eucharistiae sacramentum su-
merent, & quare ipsa Eucharistia in templis adseruetur.

Caput XI.

Peracta re diuina, Diaconus ad populum conuersus pronun-
tiare solet, Ite, missa est. Conuenit hoc loco, vt huius nominis
missae originem explicemus, ne quis vt sordidum & peregri-
num respuat, quando hactenus permulti id indagare conati rem in
incerto reliquerunt, quippe qui non vnde natum esset, vt libamento
iam libato, id est sacrificato, per hunc modum, potestas fieret abeun-
di volentibus, prodiderunt, sed circa vim illius verbi missa, aberrantes
deliramenta quaedam somniarunt non animaduertentes nostros sa-
cerdotes illud ex moribus institutisque priscorum esse mutuatos, sicut
pleraque alia, vti suo memorauimus loco. Caeterum ne nos etiam ali-
quid diuinasse potius, quàm rem certam prodidisse dicamur, Apulei
testimonium à cunctis amplectendum ducemus in medium, vnde mo-
ris huius originem abunde haurire licebit. Is enim libro sui Asini au-
rei vndecimo cum se refert sacris deae Isidis interfuisse, in haec verba
rem declarat: At cum ad ipsum iam templum peruenimus, sacerdos
maximus, quiq[ue] diuinis effigies progerebant, & qui venerandis pe-
netralibus pridem fuerant initiati, intra cubiculum deae recepti, dispo-
nunt rite simulachra spirantia. Tunc ex his vnuis quem cuncti Gram-
matea (sic Graeci vocant scribam consiliorum omnium participem) di-
cebant, prae foribus adsistens coetu pastophorum (est Graecis pasto-
phorus sacerdos sacrosanctus) quod sacrosancti collegij nomen est,
velut in concionem vocato, indidem de sublimi suggestu, de libro,
de literis, fausta vota praefatus principi magno senatuique, & equi-
ti, totique Romano populo, nauticis, nauibus quaeque sub imperio
mundi nostratis reguntur, renuntiat, sermone ritumque Graeciensi ita

λαοῖς ἀφεσις, populis missio. Quam vocem feliciter cunctis euenire sicut gnauit, populi clamor insecutus. Exin gaudio delibuti populares, tales, verbenas, corollas ferentes exosculatis vestigijs deæ, quæ gradibus hærebat argento formata, ad suos discedunt lares. & reliqua. Interpretationem illarum duarum Græcarum dictionum est populis missio. Verba sunt græcanico more & lingua pronuntiata, quæ Græci Latinisq; iuxta usurpabat, post cuncta celebrata mysteria, ut diceretur missio populis, scilicet est vel datur, ut tum demum omnibus abire fas esset. Idem igitur mos à nostris etiam seruatur, ut peractis sacris, per Diaconum prouantietur: Ite, missa est, quod idem pollet, quod illicet, hoc est ire licet. Nec præter consuetudinem est, quod missa non missio pronuntiatur, quando nostræ religionis autores indifferenter missionem, & missam usurpare diuus Cyprianus testatur, qui remissam peccatorum, ac id genus alia permulta saepe scribit, ut ad fortunatum de exhortatione martyrij. In aquæ, inquit, baptismo percipitur peccatorum remissa. Hinc ergo totum quoque sacrificium missa est nominatum. Sic Romanis placuit, omnem diuinum cultum ceremonias appellare, à Cereribus Hetruriae populis. Hi enim olim capta vrbe Roma à Senonibus Gallis, sacra Romanorum à Vestalibus inuecta perbenigne receperunt, seruabantque, donec patria à Camillo esset recuperata, sicut Livius libro ab vrbe condita quinto late refert. Cuius beneficij Quirites memores postea omnia quæ ad religionem colendam pertinerent, ceremonias nuncuparunt. Autor est Valerius Maximus. Quāuis sint, qui eas à catēdo dictas malint. Quod semel tantum die sacrificatur, hoc Alexandri primi teste Gratiano est institutum, sicut & illud Telephori, (ut ait Platina) quod dominico natali die ter sacerdos celebrat. Et primo in dimidio noctis, cum CHRISTVS est natus: secundo deinde loco luceiente aurora, quando pastores natum inuiserunt: postremo ubi prima lux humano generi adfulsit, cum prius nulli ante tertiam diei horam, fas esset celebrare. Adiicitur & aliis mysticus sensus, ut triplici actu status triplex gentium significetur. Primus, qui sine lege fuit cum omnia fuerunt tenebris circumfusa. Alter lucis & tenebrarum simul particeps cum post datam legem fuit omnino aliqua dei agnitione, sed nondum perfecta. Postremus gratiae est, cui sol, id est, veritatis lux adfulsit. Præterea Felix primus sanxit autore eodem Platina, ut nullibi quam in sacro loco, & à viris sacris initiatis missa celebraretur, necessitate semper excipiens.

Anacletus quoque huius rei studiosus, voluit ut sacerdos non nisi coram saltu duobus sacrificaret, quo, credo, ne ille frustra bene precando dicaret: Dominus vobiscum, si minus, quam duo sacris interessent. Propterea perperam faciunt, qui sine arbitris celebrant. Gratianus hoc institutum Soteri attribuit, qui forte illud parum custoditum renouauit.

Iā ad cōmunicationē veniamus. Peracta cōsecratione, fideles olim

λαοῖς ἄφεσις, populis missio. Quam vocem feliciter cuctis euenire signauit, populi clamor insecurus. Exin gaudio delibuti populares, tales, verbenas, corollas ferentes exosculatis vestigjs deae, quae gradibus haerebat argento formata, ad suos discedunt lares. & reliqua. Interpretamentum illarum duarum Graecarum dictionum est populis missio, Verba sunt graecanico more & lingua pronuntiata, quae Graeci Latinique iuxta vsurpabant, post cuncta celebrata mysteria, vt diceretur missio populis, scilicet est vel datur, vt tum demum omnibus abire fas esset. Idem igitur mos à nostris etiam seruatur, vt peractis sacris, per Diaconum proununtietur: Ite, missa est, quod idem pollet, quod illicet, hoc est ire licet Nec praeter consuetudinem est, quod missa non missio pronuntiatur quando nostrae religionis autores indifferenter missionem, & missam usurpare diuus Cyprianus testatur, qui remissam peccatorum, ac id genus alia permulta saepe scribit, vt ad fortunatum de exhortatione martyrij. In aquae, inquit, baptismo percipitur peccatorum remissa. Hinc ergo totum quoque sacrificium missa est nominatum. Sic Romanis placuit, omnem diuinum cultum ceremonias appellare, à Ceretibus Hetruiae populis. Hi enim olim capta vrbe Roma à Senonibus Gallis, sacra Romanorum à Vestalibus inuecta perbenigne receperunt, serua runtque, donec patria à Camillo esset recuperata, sicut Liuius libro ab vrbe condita quinto late refert. Cuius beneficij Quirites memores postea omnia quae ad religionem colendam pertinerent, ceremonias nuncuparunt. Autor est Valerius Maximus. Quamuis sint, qui eas à carendo dictas malint. Quòd semel tantum die sacrificatur, hoc Alexandri primi teste Gratiano est institutum, sicut & illud Telephori, (vt ait Platina) quòd dominico natali die ter sacerdos celebrat. Et primo in dimidio noctis, cum CHRISTVS est natus: secundo deinde loco lucecente aurora, quando pastores natum inuiserunt: postremo vbi prima lux humano generi adfulsit, cum prius nulli ante tertiam diei horam, fas esset celebrare. Adiicitur & aliis mysticus sensus, vt triplici actu status triplex gentium significetur. Primus, qui sine lege fuit cum omnia fuerunt tenebris circunfusa. Alter lucis & tenebraru simul particeps cum post datam legem fuit omnino aliqua dei agnitio, sed nondum perfecta. Postremus gratiae est, cui sol, id est, veritatis lux adfulsit. Praeterea Felix primus sanxit autore eodem Platina, vt nullibi quam in sacro loco, & à viris sacris initiatis missa celebraretur, necessitatem semper excipies. Anacletus quoque huius rei studiosus, voluit vt sacerdos non nisi coram saltem duobus sacrificaret, quo, credo, ne ille frustra bene precando dicaret: Dominus vobiscum, si minus, quām duo sacris interessent. Propterea perperam faciunt, qui sine arbitris celebrant. Gratianus hoc institutum Soteri attribuit, qui forte illud parum custoditum renouauit. Iam ad communicationem veniamus. Peracta cosecracione, fideles olim

solebant cotidie eucharistiæ sacramentū sumere, dicēte Luca in actis,
 Erant autem perseverātes in doctrina Apostolorum, & cōmunicatio-
 ne, & fractione panis. Id salutare institutum postea primus omnium
 suo decreto renouauit Anacletus, iussitque, vt qui nollent, tanquā im-
 pīj ē sacris ædibus eliminarentur, quemadmodum Victor mādauit il-
 lis qui sumpturi essent sacramētum, si ob acceptā iniuriam, aut vetus
 odium, reconciliari prius recusassent, sacris interfici. Verum frigescen-
 te paulatim deinceps hominū pietate, illud antiquatū est. Ex quo Ze-
 phyrinus qui centesimo circiter pōst anno Anacletū est insecutus, sta-
 tuit, vt omnes Christiani nominis qui pubertatis annos attigissent, mi-
 nimū semel quotannis caperent, paschali die. Fabianus verò vt ter-
 id fieret, postea sanxit. Sed Zephyrini decretum, vt factu minus diffi-
 cile tenuit constantius, quod Innocentius tertius deinceps sua corro-
 borauit autoritate. Eucharistia autem in templis continenter adserua-
 tur, ad ægrotatiū commoditatē, vt ne sine eo viatico, hinc abeāt,
 (vti de Consecratione dist. prima extat) Quod mox placitū Innocen-
 tius tertius & Honorius item tertius confirmarunt. Hæc ex Eusebio,
 Clemente, Gregorio, Rabano, Gratiano, Blondo, & Platina.

Quare nonnulla tam Hebraica quām Græca vel Syriaca verba in mis-
 sa usurpentur, & inibi de eorum significatu. Caput xii.

Llud insuper haud omittēdū duximus quod facit ad quarun-
 dam dictiōnum cognitionem, quæ vt peregrinę inter sacrificā
 dum à compluribus frequētantur sacerdotibus, quām intelli-
 guntur. Sūt enim verba quādam Hebraica, quādā Græca aut Syria-
 ca. Hebraica & Syra teste diuo Hieronymo ad Marcellam, ideo immu-
 tata ab initio manserūt, quia vel interpretes vel Apostoli, id facere nō
 curarunt, vt quoniā prima ecclesia ex Iudæis (velut suprā docuimus)
 concreta fuerat, nihil ad credentium offendiculum, innouarēt, sed ita
 vt à puero imbiberant, traderent. Postea verò quām in vniuersas gen-
 tes Euangelij sermo dilatatus est, non potuisse semel suscepta immuta-
 ri, idem autor est. Cuius etiam rei Origenes rationem reddens afferit
 propter vernaculum cuiusque idioma linguæ, non posse verba quām
 plurima ita apud alios sonare, vt apud suos dicta sunt, ac multo pro-
 pterea melius esse, non translata ponere, quām illorum vim interpre-
 tatione tenuare. Hac ratione Græcos primum vocabula illa Hebraica
 suis commiscuisse, par est credere, vt pote desperantes posse se absolu-
 tum sensum suo sermone reddere, & sic nostros nihil deinde plus au-
 sos & Hebraica & Græca permisisse stare. Atque id cōsulto factū vide-
 ri potest, quo scilicet ad imitationem eius tituli, qui super crucem Sal-
 uatoris positus fuerat, perinde missa trīplici lingua constaret, ac illum
 scriptum fuisse Hebraice & Græce & Latine tradit Euangelista Iohā. 19. d

solebant cotidie eucharistiae sacramentum sumere, dicente Luca in actis, Erant autem perseuerantes in doctrina Apostolorum, & communicatio-ne, & fractione panis. Id salutare institutum postea primus omnium suo decreto renouauit Anacletus, iussitque, vt qui nollent, tanquam im-pij e facris aedibus eliminarentur, quemadmodum Victor mandauit il-lis qui sumptui essent sacramentum, si ob acceptam iniuriam, aut vetus odium, reconciliari prius recusassent, sacris interdici. Verum frigescen-te paulatim deinceps hominum pietate, illud antiquatum est. Ex quo Ze-phyrinus qui centesimo circiter post anno Anacletum est insecurus, sta-tuit vt omnes Christiani nominis qui pubertatis annos attigissent, mi-nimum semel quotannis caperent, paschali die. Fabianus verò vt ter-id fieret, postea sanxit. Sed Zephyrini decretum, vt factu minus diffi-cile tenuit constantius, quod Innocentius tertius deinceps sua cor-roborauit autoritate. Eucharistia autem in templis continenter adserua-tur ad aegrotantium commoditatem, vt ne sine eo viatico, hinc abeant, (vti de Consecratione dist. prima extat) Quod mox placitum Innocen-tius tertius & Honorius item tertius confirmarunt. Haec ex Eusebio, Clemente, Gregorio, Rabano, Gratiano, Blondo, & Platina.

Quare nonnulla tam Hebraica quàm Graeca vel Syriaca verba in mis-sa vsurpentur, & inibi de eorum significatu.

Act.2.g

Caput XII.

Illud insuper haud omittendum duximus quod facit ad quarun-dam dictionum cognitionem, quae vt peregrinae inter sacrifican-dum à compluribus frequentantur sacerdotibus, quàm intelli-guntur. Sunt enim verba quaedam Hebraica, quaedam Graeca aut Syria-ca. Hebraica & Syra teste diuo Hieronymo ad Marcellam, ideo immu-tata ab initio manserunt, quia vel interpretes vel Apostoli, id facere non curarunt, vt quoniam prima ecclesia ex Iudeis (velut suprâ docuimus) concreta fuerat, nihil ad credentium offendiculum, innouarent, sed ita vt à puero imbiberant, traderent. Postea verò quàm in vniuersas gen-tes Euangelij sermo dilatatus est, non potuisse semel suscepta immuta-ri, idem autor est. Cuius etiam rei Origenes rationem reddens asserit propter vernaculum cuiusque idioma linguae, non posse verba quàm plurima ita apud alios sonare, vt apud suos dicta sunt, ac multo pro-pterea melius esse, non translata ponere, quàm illorum vim interpre-tatione tenuare. Hac ratione Graecos primum vocabula illa Hebraica suis commiscuisse, par est credere, vtpote desperantes posse se absolu-tum sensum suo sermone reddere, & sic nostros nihil deinde plus au-sos & Hebraica & Graeca permisisse stare. Atque id consulto factum vide-ri potest, quo scilicet ad imitationem eius tituli, qui super crucem Sal-uatoris positus fuerat, perinde missa triplici lingua constaret, ac illum scriptum fuisse Hebraice & Graece & Latine tradit Euangelista lohan

lohan.19.d

nes, sed iam ad interpretamentum ipsorum verborum veniamus, Ita que I E S V S Hebræum nomē (vt Hieronymus indicat) apud nos Salvatorem sonat. C H R I S T V S ex mystico chrismate vñctus dicitur, quē Iudæi Messiam appellant. Idem dictus est Nazaræus, id est sanctus, siue consecratus, vel à Nazareth ciuitate Galilææ, in qua est genitus & nutritus. Item Emanuel quod Hebræum est verbum, & sonat nobiscū deus. Rabbi, idem ac dōminus, siue magister, vel p̄cepto. Nā apud Hebræos, à multitudine scientiarum, dicta est vox. Paracletus Græca dictio, & significat aduocatum, doctorem, hortatorem, consolatorem. Sic Saluator pollicitus est mittere paracletum, hoc est spiritum veritatis, qui discipulos doceret. Et illud notissimum est, paracletū per e scribendum in penultima, eāmque producendam. Pascha Hebræū vocabulum, nō Græcum (prout Hieronymus affirmat,) & transitum designat, quod Iudæi tunc ex AEgypto in patriam remigrassent. Epiphania Græcum verbū, apud nos, teste eodem Hieronymo, apparitionem vel ostensionem significat. Hoc ideo quia eo die Saluator stella prodigia est, & tricesimo deinde anno adhuc mundo ignotus cum venisset ad Iohannem, vt baptizaretur, cognitus est, intonante de cœlo patre, Hic est filius meus, &c. Item Pentecoste Græce, quinquagenaria Latine dici potest, quòd usque ad hanc solennitatē, à resurrectione domini, intersint quinquaginta dies, vt mox fusius explicabitur. Scenopægia vox composita dicta est à fingendis tabernaculis, quia in deserto sui maiores illis usi essent, & erat festus dies. Nostri perperam addunt aspirationem. Item Encænia festa initialia, hoc est dedicationis tēpli. Kyrie eleison verbum compositum, ex kyrie, quod significat domine, hoc est vocatiuum huius nominis kyrios, qui est dominus, & eleison, quod est miserere, id est imperatiuum huius verbi ἵλεω, quod est misereor. Alleluia duo itidem verba, & Hebraica, atque idem pollut ac laudate deū. Ia enim teste Hieronymo, ex decē nominibus, quibus apud Hebræos, Deus vocatur, vñū est. Antiphone Græcis vox reciproca, quod vicissim canatur. Homilia Græce, Latine dicitur sermo. Canon Græca dictio, regulā significat. Osanna Hebrœo sermone perinde valet, atque apud nos, O domine saluum fac. Sabbaoth Hebraica quoque vox, & sonat idem, atque latinis: Dominus omnipotēs, siue Dominus virtutum, aut exercituum. Eucharistia Græcis bonā gratiā significat, sicuti Euāgeliū, bonū nuntiū. Paradisus Graia voce, post mariū, hoc est hortus cōsitus pomis. Parabola Græce, dicitur latine similitudo. Symbolū, collationē significat, quia Apostoli in vñū contulerūt, quod vñusquisq; de deo sensit. Petrus græcis significat saxū, velut Cephas Syro sermone, quod super illud hoc est super fidē tanquā solidum fundamētum ab eo totius ecclesiæ persona testificatā dei ecclesia sit ædificata. Phylacteriū Græca dictio, Latine cōseruatorium dicitur,

DE INVENT. RERVM

nes, sed iam ad interpretamentum ipsorum verborum veniamus, Itaque IESVS Hebraeum nomen (vt Hieronymus indicat) apud nos Salvatorem sonat. CHRISTVS ex mystico chrismate vnguis dicitur, quem Iudei Messiam appellant. Idem dictus est Nazareus, id est sanctus, siue consecratus, vel à Nazareth ciuitate Galilaeae, in qua est genitus & nutritus. Item Emanuel quod Hebraeum est verbum, & sonat nobiscum deus. Rabbi, idem ac dominus, siue magister, vel praceptor. Nam apud Hebreos, à multitudine scientiarum, dicta est vox. Paracletus Graeca dictio, & significat aduocatum, doctorem, hortatorem, consolatorem. Sic Saluator pollicitus est mittere paracletum, hoc est spiritum veritatis, qui discipulos doceret. Et illud notissimum est, paracletum per e scriendum in penultima, eamque producendam. Pascha Hebraeum vocabulum, non Graecum (prout Hieronymus affirmat,) & transitum designat, quod Iudei tunc ex AEgypto in patriam remigrassent. Epiphania Graecum verbum, apud nos, teste eodem Hieronymo, apparitionem vel ostensionem significat. Hoc ideo quia eo die Saluator stella proditus est, & tricesimo deinde anno adhuc mundo ignotus cum venisset ad Iohannem, vt baptizaretur, cognitus est, intonante de coelo patre, Hic est filius meus, &c. Item Pentecoste Graece, quinquageneria Latinne dici potest, quòd vsque ad hanc solennitatem, à resurrectione domini, intersint quinquaginta dies, vt mox fusius explicabitur. Scenopégia vox composita dicta est à fingendis tabernaculis, quia in deserto sui maiores illis vsi essent, & erat festus dies. Nostri perperam addunt aspirationem. Item Encaenia festa initialia, hoc est dedicationis templi. Kyrie eleison verbum compositum, ex kyrie, quod significat domine, hoc est vocatuum huius nominis kyrios, qui est dominus, & eleison, quod est miserere, id est imperatiuum huius verbi ἐλέω, quod est misereor. Alleluia duo itidem verba, & Hebraica, atque idem pollent ac laudate deum. Ia enim teste Hieronymo, ex decem nominibus, quibus apud Hebreos, Deus vocatur, vnum est. Antiphone Graecis vox reciproca, quod vicissim canatur. Homilia Graece, Latine dicitur sermo. Canon Graeca dictio, regulam significat. Osanna Hebraeo sermone perinde valet, atque apud nos, Odomine saluum fac. Sabaoth Hebraica quoque vox, & sonat idem, atque latinis: Dominus omnipotens, siue Dominus virtutum, aut exercituum. Eucharistia Graecis bonam gratiam significat, sicuti Euangeliū, bonum nuntium. Paradisus Graiae voce, pomarium, hoc est hortus consitus pomis. Parabola Graece, dicitur latine similitudo. Symbolum, collationem significat, quia Apostoli in vnum contulerunt, quod unusquisque de deo sensit. Petrus graecis significat saxum, velut Cephas Syro sermone, quod super illud hoc est super fidem tanquam solidum fundamentum ab eo totius ecclesiae persona testificatam dei ecclesia sit aedificata. Phylacterium Graeca dictio, Latine conseruatorium dicitur,

quod in his seruetur memoria legis, sicut apud nos regulæ iuris habentur. Synagoga conciliabulum à nostris dicitur. Nos etiam Graia voce ecclesiam vocamus. Mammona (vt probat Hieronymus) Syriacum est nomen singularis numeri, generis masculini, & apud nos diuitias significat. Ethnicus vox Græca & gentilem sonat. Proselytus Græcum verbum nobis aduena. Sicenim illum vocabant Hebræi, quem ex alie na natione in suæ legis consortium recepissent. Scandalizare Græca vox Latine est offendere, sicut Angariare persica, & significat adigere, cōpellere. Golgotha Syrū est verbū, nō Hebræum, & Hieronymus ostēdit sonare locum calui siue caluarię. Ita dictus est locus Hierosolymis, ad septemtrionalem partem mōtis Sion, quod in eo iacerēt capita hominum damnatorum. Sunt, qui dicant Adam illic sepultum, vnde loco inditum sit nomen. Eam tamē fabulam respuit Hieronymus, cum Adam in Arba iuxta Hebron sepultum esse constet. Corbona, quam aliás vocant Gazophylacium nomē ex dictione persica & Græca compositum, & significat arcā in qua seruabantur templi pecuniae, seu munera, quæ vslī erāt ministris. Nam corban ex testimonio Iosephi, quod in superiore libro citauimus, cum de ratione capitis Nazaræorū sermo fuit, apud Hebræos significat munus, vnde corbona dicta videtur. Geenna vallis erat, vbi loci filij Israel, erectis templis, sacrificabāt idolo, quam deus (vti in Ieremia legitur) comminatus est se mortuorum cadaueribus impleturum. Apud nos pro loco inferorum accipitur. Diabolus Græcum verbum designat delatorem, siue calumnatorem. Beelzebub, Hieronymus docet idem esse Bel, Beel & Baal, & sonare Hebræis idolum, & Zebub muscam, quasi dicas idolum muscas, & sic hoc nomine spurcissimum fuisse idolum. Abyssus Græca vox, Latine vorago dicitur. Phantasma Græcis visum per somnum videre est, Latine spectrum dicitur, sed ne per hæc peregrina longius gradientes visum etiam nos videre videamur, iam ad finem veniamus. Amen vox Hebræa est, Latinéque sonat (sicut declarat Aquila) vere, siue feliciter, vel fiat Hieronymo teste in psalterio, vbi ait, fiat fiat, Hebreis legitur amen amen. Erat quippe germanū consimilēque Hebræorū institutis, in gentilium religione. Idem valebat feliciter (quod supra ex Apuleij lectione refertur) atque hic amen, quo significatur, vt ea quæ supra sunt vere dicta, confirmantur. Super ea re, extat breuis epistola diuī Hieronymi ad Marcellam. Apud ipsos Hebræos, in fine librorū, vnum ex tribus solebat subnecti, aut amen scribebant, aut solla, quod transfertur semper, aut salon, quod exprimit pacem. Ita nos quoque completis opusculis, ad distinctionem rei alterius subsequentis, sombus interponere explicit, aut feliciter, aut aliquid istiusmodi. Hec paucula libuit exponere, vt vnicuique sacris operaturo obuium esset eiusmodi verborum significatum.

Luc.21.2

Ier.19. b

quod in his seruetur memoria legis, sicut apud nos regulae iuris habentur. Synagoga conciliabulum à nostris dictur. Nos etiam Graia voce ecclesiam vocamus. Mammona (vt probat Hieronymus) Syriacum est nomen singularis numeri, generis masculini, & apud nos diuitias significat Ethnicus vox Graeca & gentilem sonat. Proselytus Graecum verbum nobis aduena. Sicenim illum vocabant Hebraei, quem ex aliena natione in suae legis consortium recepissent. Scandalizare Graeca vox Latine est offendere, sicut Angariare persica, & significat adigere, conpellere. Golgotha Syrum est verbum, non Hebraeum, & Hieronymus ostendit sonare locum calui siue caluariae. Ita dictus est locus Hierosolymis, septemtrionalem partem montis Sion, quod in eo iacerent capita hominum damnatorum. Sunt, qui dicant Adam illic sepultum, vnde loco inditum sit nomen. Eam tamen fabulam respuit Hieronymus, cum Adam in Arba iuxta Hebron sepultum esse constet. Corbona, quam alias vocant Gazophylacium nomen ex dictione persica & Graeca compositum, & significat arcum in qua seruabantur templi pecuniae, seu munera, quae vsui erant ministris. Nam corban ex testimonio Iosephi, quod in superiore libro citauimus, cum de ratione capitis Nazaraeorum sermo fuit, apud Hebraeos significat munus, vnde corbona dicta videtur. Geenna vallis erat, vbi loci filij Israel, erectis templis, sacrificabant idolo, quam deus (vti in Ieremia legitur) comminatus est se mortuorum cadaueribus impleturum. Apud nos pro loco inferorum accipitur. Diabolus Graecum verbum designat delatorem, siue calumniatorem. Beelzebub, Hieronymus docet idem esse Bel, Beel & Baal, & sonare Hebraeis idolum, & Zebub muscam, quasi dicas idolum muscae, & sic hoc nomine spurcissimum fuisse idolum. Abyssus Graeca vox, Latine vorago dicitur. Phantasma Graecis visum per somnum videre est, Latine spectrum dicitur, sed ne per haec peregrina longius gradientes visum etiam nos videre videamur, iam ad finem veniamus. Amen vox Hebraea est, Latinéque sonat (sicut declarat Aquila) vere, siue feliciter, vel fiat Hieronymo teste in psalterio, vbi ait, fiat fiat, Hebraeis legitur amen amen. Erat quippe germanum consimiléque Hebraeorum institutis, in gentilium religione. Idem valebat feliciter (quod supra ex Apuleij lectione refertur) atque hic amen, quo significatur, vt ea quae supra sunt vere dicta, confirmentur. Super ea re, extat breuis epistola diui Hieronymi ad Marcellam. Apud ipsos Hebraeos, in fine librorum, vnum ex tribus solebat subnecti, aut amen scribebant, aut solla, quod transfertur semper, aut salon, quod exprimit pacem. Ita nos quoque completis opusculis, ad distinctionem rei alterius subsequentis, solemus interponere explicit, aut feliciter, aut aliquid istiusmodi. Haec pauca libuit exponere, vt vnicuique sacris operaturo obuium esset eiusmodi verborum significatum.

Luc.21.a

Ier.19.b